Заўтра вялікае свята — Дзень Перамогі. Віншуем!

ВЫДАННЕ АСВЕТНІКАЎ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

НАСТАЎНІЦКАЯ газета

Выходзіць з 20 снежня 1945 года

№ 51(5233)
Аўторак, 8 мая 2001 года

Кошт у розніцу — 51 руб.

Чырвоны сцяг над рэйхстагам

Над Берлінам усю ноч грукатала артылерыя і ўзнімаліся зарніцы пажараў. Вайна заканчвалася. А вакол на ўсю моц ужо буяла вясна.

У сяржанта Лашкевіча, вартавога каля штаба камандуючага артылерыяй 3-й арміі другога Беларускага фронту, заканчвалася дзяжурства, калі ён пачуў зычны голас радыста: "Ура! Сцяг над рэйхстагам! Перамога!"

Ад пачуццяў, што перапоўнілі душу, вартавому хацелася спяваць, танцаваць, але служба ёсць служба. Ды і недабітыя гітлераўцы шнырыць вакол. Будзь пільным! А тут, якраз па свежапасыпанай рачным пяском алеі, абсаджанай буйнаквітнеючым бэзам, ідзе да штаба камандуючы артылерыяй генерал-лейтэнант Уладзіміраў. У вартавога нарадзілася смелая думка: першаму доўгачаканую вестку паведаміць генералу. Але як гэта зрабіць? Словам перадаць нельга — парушыш строгі статут. Рашэнне з'явілася імгненна: ён сарваў галінку бэзу, утыркнуў яе ў ствол карабіна і крыху далей, чым належыць, адставіў зброю ад нагі (каб звярнуць увагу на неардынарную паставу вартавога). Парушэнне невялікае, але баявы генерал адразу яго заўважыў і ўсё зразумеў. Падышоў да вартавога, не па статуту, па-бацькоўску мякка запытаўся: "Ну што, салдат, Перамога?"

Пасля таго, як змяніўся з паста, Лашкевіч паспрабаваў задрамаць, але сон да ашаломленага радаснай весткай салдата не прыходзіў. Тым больш салаўі за акном, хоць і нямецкія, спявалі так, як і ў Чачэрску, што на Гомельшчыне. Думкі і ўспаміны адразу ж перанеслі хлопца ў родныя мясціны. Успомнілася вялікая, дружная сялянская сям'я, дзяцінства, юнацтва. Здаецца, толькі пачалі жыць па-чалавечы, будавалі планы на будучыню, а тут — вайна, акупацыя. Са сваімі равеснікамі шкодзілі немцам як маглі: клалі дрэвы на чыгунку, падразалі слупы сувязі, нарыхтоўвалі прадукты для партызан. Аднойчы выратавалі яўрэйскую дзяўчыну ад канцлагера. Калі жывая, можа, прыгадае свайго ратаўніка. Праўда, сам ледзь не загінуў з-за гэтага. Маці цудам вырвала яго з лап раз'юшанага фашысцкага аўтаматчыка.

Лета 1943 года прынесла вызваленне насельніцтву Чачэрска, і Адам Лашкевіч запісаўся дабравольцам у 291-ы запасны стралковы полк другога Беларускага фронту. Адразу ж, пад Рагачовым, атрымаў першае баявое хрышчэнне і раненне. Цудам застаўся жывы. Амаль кіламетр з поля бою яго, раненага, цягнуў на насілках-валакушах сабака медыцынскай службы (былі такія, спецыяльна навучаныя сабакі). Магчыма таму Лашкевіч так любіць, беражэ прыроду і жывёльны свет.

Пасля папраўкі Лашкевіч трапіў у вучэбны артдывізіён на курсы малодшых камандзіраў артылерыстаў і сувязістаў. На ўсё жыццё застаўся ў яго памяці бой пад вёскай Самахвалавічы. А гэта было 7 ліпеня 1944 года, калі ў раёне Мачулішчаў знаходзілася ў акружэнні пяцідзесяцітысячная групоўка непрыяцеля. На яе шляху апынуўся і артдывізіён Лашкевіча (120 чалавек). У вёсцы базіравалася яшчэ адна артылерыйская часць, ды па Слуцкай шашы праходзілі розныя тылавыя часці. Сілы былі няроўныя. З жудаснага бою жывымі з артдывізіёна выйшлі толькі 45 чалавек. Фашыстам не далі вырвацца з "катла", тыя сталі здавацца ў палон. Сярод іх кідаліся ў вочы рослыя, сытыя гітлераўцы. Потым стала вядома, што гэта былі адборныя, вымуштраныя грэнадзёры, спецыяльна падрыхтаваныя для параднага маршу ў пераможанай Маскве. Але ўсё атрымалася наадварот. Падчас аперацыі савецкіх войскаў "Багратыён" яны самі апынуліся ў палоне і ішлі потым на другім парадзе, ваеннапалонных, а за імі ехалі мыечныя машыны, якія змывалі бруд з маскоўскіх вуліц.

Пасля Самахвалавічаў ваенныя дарогі павялі далей на Захад: Стоўбцы, Мір, Беласток, Усходняя Прусія, Кёнігсберг, і вось на гарызонце пераможанае фашысцкае логава — Берлін. Там, на сценах рэйхстага, будзе выведзена буйным шрыфтам і прозвішча Лашкевіч. Але гэта крыху пазней. А пакуль жа ідуць баі за Кёнігсберг, дзе па-геройску загінуў сябар Мікалай. Трэба было забяспечыць сувязь камандуючага артылерыяй з перадавой. Сувязіст выканаў загад, але пры гэтым быў смяротна паранены асколкамі шчыльнага загараджальнага гарматнага агню. Нягледзячы на моцны боль, ён дацягнуўся да парванага выбухам проваду і заціснуў намёртва яго канцы зубамі, цаной жыцця забяспечыў сувязь. Наступныя разрывы ўжо ліквідаваў Лашкевіч. За гэты бой ён быў узнагароджаны медалём "За ўзяцце Кёнігсберга". Але гэты горад-крэпасць, а больш дакладна, выпадак вызначыў яго далейшы лёс і выбар прафесіі настаўніка. На падыходах да Кёнігсберга, у асабняку нейкага фон-барона байцы знайшлі на паддашку кучу кніг, а сярод іх на беларускай мове зборнік вершаў маскоўскай паэтэсы Яўгеніі Пфляумбаум, 1938 года выдання. Якім чынам гэтая кніга трапіла ва Усходнюю Прусію, застаецца загадкай. Але цёплыя, шчырыя вершы на роднай беларускай мове, сярод варожага агню ў логаве фашыстаў уразілі ўсіх байцоў. Неабыякавы да літаратуры, паэзіі Лашкевіч быў здзіўлены. Асабліва запалі ў душу вершы "Мая сям'я", сюжэт якіх быў так падобны на лёс Лашкевічаў. Напрыканцы кнігі была прапанова даслаць па зазначаным адрасе свой водгук аб прачытаных вершах.

Малады сяржант употай ад таварышаў накіраваў ліст-трохкутнік у Маскву, не спадзеючыся на адказ. Якое ж было яго здзіўленне, калі па доўгіх, разбітых вайной дарогах прыйшла вестка ад паэтэсы. Паміж імі завязалася перапіска. Неўзабаве баец атрымаў па франтавой пошце і фатаграфію дзяўчыны-паэткі, ледзь старэйшай за яго. З камсамольскім білетам ён насіў фатаграфію ў кішэні каля самага сэрца.

Ужо праз дзесяткі гадоў Лашкевіч прызнаўся, што гэта было яго першае такое паэтычнае і рамантычнае каханне, якое аберагала яго ад смерці ў баях за Радзіму. Праўда, яно не перарасло ў нешта большае, бо паэтэса напісала яму шчыры ліст пасля Перамогі, што, як многія дзяўчаты, яна хацела маральна падтрымаць маладога байца ў цяжкія дні вайны. Адам не крыўдзіцца на паэтэсу. Дзякуючы яе цёплым лістам, ён ячшэ больш верыў у перамогу над ворагам, атрымаў велізарны зарад жадання і энергіі вучыцца, атрымаць вышэйшую адукацыю, стаць настаўнікам.

Пасля Перамогі Лашкевіч яшчэ два гады служыў у арміі і пасля дэмабілізацыі здзейсніў сваю мару, закончыў педагагічную ВНУ і стаў настаўнікам. Ён каля сарака гадоў выкладаў у Чачэрску ў сярэдніх школах № 1 і 2 свае любімыя прадметы: гісторыю, геаграфію, грамадазнаўства. А ветэрану вайны, які прайшоў з баямі ад роднага Чачэрска да самага Берліна, было чым дапоўніць вучэбную праграму. Яго ўрокі не прагульвалі нават самыя нядбайныя вучні. Лашкевіч не абмяжоўваўся толькі вуснымі ўспамінамі, вадзіў сваіх вучняў па мясцінах баявой і працоўнай славы землякоў, вазіў іх у музеі Масквы, Ленінграда, Мінска, у вядомы ўсяму свету піянерскі летнік "Артэк".

Ён сеяў у душах сваіх вучняў толькі карыснае, патрэбнае, добрае, вучыў і даваў веды, дзяліўся з імі сваім жыццёвым вопытам. З яго школы выйшлі вядомыя нам народныя артысткі рэспублікі Валянціна Пархоменка і Людміла Корхава, вучоны-гісторык Анатоль Болсун, журналістка Кацярына Новікава, архітэктар Анатоль Машуцін і многія іншыя. Усіх яго выпускнікоў не пералічыць. І сёння працягвае вопыт работы свайго настаўніка дырэктар Чачэрскай сярэдняй школы №2 Ганна Арлова.

Сёння ветэран вайны і працы Адам Уладзіміравіч Лашкевіч, кавалер многіх баявых і працоўных урадавых узнагарод, жыве ў Гомелі. Адбіваюцца на здароўі баявыя раненні, доўгія вёрсты актыўна пражытага жыцця, узрост, але, неабыякавы да ўсяго навакольнага, ён не сядзіць склаўшы рукі. Неспакойнага, энергічнага ветэрана можна часта бачыць на сустрэчах з вучнямі школ і навучальных устаноў Савецкага раёна абласнога цэнтра, у працоўных калектывах, з супрацоўнікамі гомельскага гарнізона міліцыі і воінамі арміі. Зрэдку ён выязджае на сустрэчы са сваімі аднапалчанамі ў Мінск і Маскву. У кнізе аб героях Беларусі "Памяць" ёсць і яго ўспаміны баявой мінуўшчыны сваіх землякоў і таварышаў. Уся энергія, вопыт і прафесійныя веды настаўніка-ветэрана накіраваны на патрыятычнае выхаванне маладога пакалення. А сённяшняй моладзі ёсць з каго браць прыклад.

Міхаіл ДЗЕДАВЕЦ.

Фотахроніка Перамогі

НА ЗДЫМКАХ: Сцяг Перамогі над рэйхстагам; Героі Савецкага Саюза Мелітон Кантарыя (злева) і Міхаіл Ягораў каля Сцяга Перамогі, які яны ўзнялі 30 красавіка 1945 года над рэйхстагам і Акт аб безагаворачнай капітуляцыі фашысцкай Германіі падпісвае прадстаўнік савецкага Вярхоўнага Галоўнакамандавання Маршал Савецкага Саюза Г.К.Жукаў.

Фота з дасье БЕЛТА.

Маленькі франтавы эпізод

Апошняя ўсмешка

Шляхоў да Перамогі было мноства і, вядома, самых розных, але заўсёды цяжкіх. палітых потам і крывёю, адзначаных стратамі сяброў-таварышаў. Гэтымі шляхамі ішлі салдаты па веснавым бездарожжы, у зімнія сцюжы і ў спякоту летам, ішлі, адваёўваючы гарады і безымянныя вышыні, лясы і водныя рубяжы — ішлі наперад, бо быў адзін напрамак, была адна мэта — Перамога!.. Перамога для ўсіх і кожнага...

Лета 1944 года было гарачым. Вядомая аперацыя пад назвай "Баграціён" пасляхова завяршылася: нямецка-фашысцкія войскі былі разгромлены, рэшткі пасля знакамітых "катлоў" выгнаны, а Беларусь вызвалена...

Наш стралковы полк у саставе 96-й стралковай Гомельскай Чырванасцяжнай дывізіі ўступіў на тэрыторыю Польшчы і дасягнуў ракі Нараў. Як звычайна, акапаліся, стварылі глыбока эшаланіраваную абарону (бо вораг яшчэ агрызаўся), адпачывалі. Але неўзабаве пачалі хутка папаўняцца: значыць, новае наступленне не за гарамі. Такое ўжо было, калі перапраўляліся цераз Сож і Дняпро, Бярэзіну і Шчару, Нёман і Рось. Быў вопыт, але цяжкасці не змяншаліся.

Рака — рубеж, перашкода, якую трэба пераадолець... Думай, салдат-пехацінец, думай, сувязіст, як пераправіцца. Ды яшчэ ўстанавіць сувязь з таго берага. І думалі, рыхтаваліся. Але што б ні рабілі, аб чым ні размаўлялі, ведалі — Нараў наперадзе! Правялі дзве разведкі боем: першую — каб выявіць праціўніка на ўсёй лініі фронту, другую мясцовую.

Чакае і наша пяцёрка сувязістаў у поўным баявым на НП камандзіра палка. Прыслухоўваемся, а навокал — цішыня, якая на перадавой заўсёды небяспечная. На гадзінніку — поўнач. Грыміць злева, грыміць справа, вакол безупынная кананада, зліваецца ў адзін гул мноства стрэлаў і разрываў. Час ад часу ўспыхваюць ракеты. З радыстам Ганчаровым выйшлі з бліндажа ў траншэю, глядзім праз бруствер у бок праціўніка... Раптам там узнялася ракета, асляпіла і, апісаўшы дугу, упала агаркам ля нас...

— Бачыў той бераг? — пытае Ганчароў шэптам.

— Бачыў... круты, высокі — Нараў блішчаў, бы змей...

— А як з плаваннем?

— ...

Маё маўчанне ён зразумеў і падаў свой выратавальны пояс, маўляў, мы — валжане, а табе, магчыма, спатрэбіцца. Ганчароў для мяне самы блізкі чалавек як салдат, а яшчэ ён поўны цёзка майго дзеда па лініі маці — Дзяніс Васільевіч Ганчароў. За мяне старэйшы, кадравы, у армію трапіў па прызыве ў канцы трыццатых, вясной сорак першага рыхтаваўся вярнуцца да сям'і — жонкі, артысткі драмтэатра сталіцы, і дзвюх дачушак-школьніц. Ён жа і дэкаратар сцэны тэатра, таленавіты мастак. Кожны з сувязістаў роты меў свой партрэт: іх адсылалі яны дамоў — фота ж не было. Жартам я называў яго "дзядулем" — не крыўдзіўся... Дай Бог, каб чутае збылося...

Раптам Ганчароў моцна сціснуў мне локаць: "Штрафнікі..."

Паблізу ад нас у напрамку да берага ракі зданямі мільгалі постаці салдат.

— Цяпер чакай сігналу...

На гадзінніку была лічба "4"...

Калі б мяне спыталі зараз, як мы, пяцёра сувязістаў, апынуліся на другім беразе, я б адказаць не змог... Памятаю, што спачатку пагрузіліся ў лодку-пласкадонку, якая стаяла ля балотнай завадзі, праплылі некалькі метраў, а яна пачала хутка напаўняцца вадой, потым пайшла на дно — якога дастаў адзіны Ганчароў... Муса бултыхаўся, затым паплыў да берага. Побач быў Клімаў. Са мной жа тварылася нешта незразумелае: танулі ногі, галава, бо на шыі быў аўтамат, а ў руках — катушка трафейнага кабелю...

— Трымайся за мяне, — прашаптаў Ганчароў і вывалак Клімава і мяне да берага. І толькі цяпер я ўспомніў пра пояс — тут ужо быў і Дзеравянка. Апошні са здзіўленем прамовіў:

— Глядзі — жывыя...

А далей пачалося тое, што толькі здзіўляла: на тым беразе гучалі кароткія аўтаматныя чэргі, лопаліся з трэскам ручныя гранаты — ішоў рукапашны бой у траншэях. Значыць, нашы скарысталі і час, і раптоўнасць нападу, бо на начны бой праціўнік, пэўна, не разлічваў... Вораг апамятаваўся і пачаў біць па нашым беразе, па рацэ, але роты салдат пераправіліся ўжо... Мы таксама, хоць і пад абстрэлам, праскочылі, навялі дзве ніткі сувязі і ўкрыліся пад кручай берага. З вялікім хваляваннем падключаю апарат — ужо з таго берага чую голас Зіны. "Жывы?" — усклікнула яна, і зашчабяталі Каця з Валянцінай... Да апарата падышоў камроты: я далажыў, што заданне ўстанавіць сувязь для кампалка выканалі. У адказ пачуў: "Малайцы!.."

Сувязь мы наладзілі, а потым, распрануўшыся (быў кастрычнік), пачалі выкручваць шынялі, адзенне. Раптам сувязь перарвалася... Муса без вопраткі, накінуўшы шынель, схапіў апарат — і на лінію, але яго прыпыніў Ганчароў: "Парыў тут, побач", — і пабег па нітцы да месца, дзе быў пантон. Сувязь аднавілася. Чакаем Ганчарова, але з цемры выйшаў незнаёмы, як высвятлілася, паранены з той роты, што першай пераправілася:

— Там вашага накрыла...

Мы ўсхапіліся, імгненна апранулі яшчэ мокрае адзенне, пабеглі, трымаючы нітку кабелю... Цемру прашывалі трасіруючыя кулі, вішчалі над галавой снарады, а мы беглі... Пры святле ўзляцеўшай ракеты адразу заўважылі Ганчарова: так ляжаць мог толькі ўжо нежывы чалавек — бязбоязна накіраваны да неба твар, наводмаш раскінутыя рукі... Учатырох падхапілі пазбаўленае жыцця цела, панеслі пад круты бераг. Клімаў стаў аглядаць: правы бок вышэй локця быў разварочаны, з раны сачылася кроў, яшчэ цёплая... Прыклаў я руку да грудзей — сэрца трапятала...

— Жывы! — прашаптаў я і чамусьці глянуў на гадзіннік — восем раніцы — цэлыя чатыры гадзіны прайшло з пачатку гэтага начнога бою... Незаўважаным падышоў кампалка, падпалкоўнік Фёдараў...

— Хто? — запытаў ён.

— Радыст Ганчароў, — адказаў Клімаў.

— Божа Усявышні! — у роспачы, па-жаночаму прамовіў ён. — Зараз жа адшукаць санітараў! — ужо загадаў свайму ардынарцу і схіліўся над апаратам: з-за Наравы адказаў начштаба маёр Марчанка...

Пачынаўся світанак... Праз абрыўкі хмар праглядвала сонца... Бой аддаліўся, адчувалася, што ён ідзе ў другім эшалоне варожых траншэй: зноў чуліся кароткія чэргі, лопаліся гранаты-лімонкі...

А побач паміраў наш таварыш, з якім мы прайшлі праз усю Беларусь, якога мы ўсе паважалі, любілі... Паміраў сын той настаўніцы, што жыла ў Падмаскоўі, пакідаў жыццё бацька тых двайнятак-школьніц, што вучыліся ў Казані, беспрытомным развітваўся з гэтым светам любімы муж той актрысы эвакуіраванага маскоўскага тэатра, што рэпеціравала або іграла ролю закаханай...

— Прыўзнімі яму галаву, — прашаптаў Клімаў.

Я апусціўся, паклаў яго галаву сабе на калені... Раптам са шчарбіны вяршынь парадзеўшага за час бою лесу прабіўся промень сонца, дакрануўся да памярцвелага твару Ганчарова — вочы яго расплюшчыліся... Дзяніс павёў позіркам на Клімава, потым на мяне, і нешта падобнае на ўсмешку ўзнікла на яго вуснах.

— Жывы! — ужо не прашаптаў, а ўскрыкнуў я...

Вусны Дзяніса варухнуліся яшчэ больш у той скупой, мілай усмешцы, якая можа быць толькі ў добрых і разумных людзей. І ён нават паспрабаваў нешта прамовіць, але толькі штосьці прахрыпела ў яго грудзях, потым ён нібы пацягнуўся і абмяк — стаў цяжэйшым...

— Каюк, — першым адазваўся татарын Муса. — А-а, хрыц, шайтан!.. — затым пачаў сыпаць руска-татарскія праклёны.

Мы, прыгнечаныя смерцю Ганчарова, маўчалі, адчуваючы перад ім пачуццё віны: гэта ён ратаваў нас двойчы за гэту ноч — першы раз, калі тапіліся ў рацэ, і цяпер, калі мы выкручвалі адзенне, а ён пабег на лінію...

Клімаў беражліва ўзняў галаву Дзяніса з маіх ног, таксама асцярожна паклаў на згорнуты ў скрутак шынель. Галава яго цяпер узвышалася — ён глядзеў шырока адкрытымі вачыма ў нікуды. Я працягнуў руку, каб іх прыкрыць, як нечакана прыкмеціў у куточку вока буйную слязу, але яна яшчэ расла і скацілася па запалай шчацэ пад каўнер як апошняе пасланне ад памёршага... А ўсмешка з твару ўсё не знікала...

У чаканні загаду кампалка, куды даваць сувязь, мы, аглохшыя, неадрыўна глядзелі на нашага таварыша — нас хвалявала яго ўсмешка. Што яна азначала і чым была выклікана?

— Гэта ён ад радасці, — агарошыў нас навічок Дзеравянка, — што адышоў ад гэтага пекла...

— Маскву ўспомніў, Казань, — скрозь слёзы прамовіў Муса...

— Не, — рашуча сказаў сяржант Клімаў, старэйшы сярод нас, — гэта ён уявіў нашу Перамогу, убачыў той дзень, калі яна прыйдзе, і паслаў прывітанне нам, яшчэ жывым...

Мне ж здавалася, што гэта ўсмешка была апошнім успамінам аб роднай маці, аб тых дзяўчынках-двайнятках, аб каханай жанчыне...

Санітары так і не з'явіліся: напэўна, яны пайшлі з тымі, хто быў на пярэднім краі, а вось пасланец ад кампалка ардынарац Зорын перадаў загад весці далей нашу лінію... Хутка зняліся, паведаміўшы камроты аб здарэнні... Перад развітаннем зноў на імгненне сталі каля свайго любімага сябра:

— Даруй нам, — за ўсіх папрасіў прабачэння сяржант Клімаў і дадаў:

— Святым ты быў чалавекам, і пухам няхай табе будзе гэта славянская зямля... Вечны спакой табе...

Смерць сяржанта Ганчарова на нейкі час аглушыла і асляпіла нас, пазбавіла пачуцця рэальнага... А бой працягваўся. Па-ранейшаму грымела кананада, ад якой дрыжэла, стагнала і корчылася ў сутаргах зямля, пахла гарам ад тлеючых толавых шашак, ад мін і снарадаў, што разрываліся побач, — гэты ядавіты гар сляпіў вочы, засланяў святло ўзыходзячага сонца. Вакол стаяла шэрая заслона туману, што гусцеў там, дзе працягваўся бой... І па-ранейшаму цераз пантоны пераходзілі патокі людзей, цягнулі артылерыю, пераводзілі ашалелых ад страху коней — некаторыя падалі ў раку і самі плылі да берага; усё рухалася, бегла, падала, паўзло, крычала — працягвала ўдзельнічаць у лютай, страшэннай схватцы дзвюх варожых сіл, схватцы ў імя жыцця, у імя будучыні...

Але гэта быў ужо бой на новым беразе, беразе нашым. Нараў быў ззаду. Яго цячэнне несла свае воды, ён быў толькі адной з перашкод на шляху да нашай перамогі, адкуль пачаліся баі на знакамітых Нараўскім і Пултускім плацдармах, на якіх пачыналіся баі за Польшчу і Усходнюю Прусію...

Мой успамін — часцінка падзей таго часу. Больш чым паўвека прайшло з таго ваеннага ліхалецця, але ўсё да самых дробязяў — у памяці. І калі пісаў гэты ўспамін, нібы зноў сустрэўся з тымі, хто быў побач, быццам пагутарыў з імі, пачуў іх галасы, убачыў усмешкі... Многія з іх ужо пайшлі з жыцця. І хто ведае, магчыма, яны пакідалі нас з такой усмешкай, як і салдат Ганчароў, чыя ўсмешка была апошнім асэнсаваным прывітаннем — прывітаннем са слязой...

Кажуць, калі нараджаецца немаўлятка, яно плача, калі ж памірае, то ўсміхаецца. З мілай, чыстай усмешкай памёр салдат на полі бою, бо добрым быў, па-дзіцячаму шчырым да людзей... Вечная яму памяць...

Уладзімір КАРАЛЬКОЎ, інвалід Вялікай Айчыннай вайны, настаўнік-пенсіянер.

У Міністэрстве адукацыі

Падзяка за плённую працу

3 мая 2001 г. міністр адукацыі В.І.Стражаў падпісаў загад аб узнагароджанні шэрагу работнікаў сістэмы адукацыі, у якім гаворыцца:

1. За арганізацыю і правядзенне эксперыментальнай работы па апрабацыі абноўленага зместу ў агульнаадукацыйнай школе аб'явіць падзяку з выдачай аднаразовай грашовай прэміі ў памеры дзвюх мінімальных заработных плат кожнаму з наступных работнікаў эксперыментальных школ Рэспублікі Беларусь:

Васілю Іванавічу Герасімчыку, загадчыку аддзела адукацыі Смалявіцкага райвыканкама;

Яўгену Тадэвушавічу Горыду, загадчыку аддзела адукацыі Жодзінскага гарвыканкама;

Аляксандру Аляксандравічу Цітовічу, загадчыку аддзела адукацыі Шаркоўшчынскага райвыканкама;

Святлане Васільеўне Цыганковай, загадчыку аддзела адукацыі адміністрацыі Кастрычніцкага раёна Гродна;

Яраславу Аляксандравічу Клачковічу, дырэктару Арэхаўскай сярэдняй школы Кобрынскага раёна Брэсцкай вобласці;

Міхаілу Іванавічу Сапацькову, дырэктару Гадзілавіцкай сярэдняй школы Рагачоўскага раёна Гомельскай вобласці;

Ніне Уладзіміраўне Фурс, дырэктару сярэдняй школы № 24 Гродна;

Зоі Георгіеўне Шыбко, дырэктару сярэдняй школы № 196 Мінска;

Таццяне Сямёнаўне Абрамавай, намесніку дырэктара па вучэбна-выхаваўчай рабоце сярэдняй школы № 29 Віцебска;

Ганне Усцінаўне Ластаўка, намесніку дырэктара па вучэбна-выхаваўчай рабоце Лужкоўскай сярэдняй школы Шаркоўшчынскага раёна Віцебскай вобласці;

Галіне Яўгенаўне Максімавай, намесніку дырэктара па вучэбна-выхаваўчай рабоце сярэдняй школы № 39 Магілёва;

Антаніне Дзмітрыеўне Паўлюшынай, намесніку дырэктара па вучэбна-выхаваўчай рабоце сярэдняй школы № 44 Гомеля;

Таццяне Францаўне Піманёнак, намесніку дырэктара па вучэбна-выхаваўчай рабоце сярэдняй школы № 29 Гомеля;

Галіне Данілаўне Рассафонавай, настаўніку рускай мовы і літаратуры сярэдняй школы № 26 Брэста;

Аляксандру Ільічу Кебецу, настаўніку геаграфіі сярэдняй школы № 26 Брэста;

Галіне Васільеўне Трубчык, настаўніку беларускай мовы і літаратуры Арэхаўскай сярэдняй школы Кобрынскага раёна Брэсцкай вобласці;

Таццяне Сцяпанаўне Камарчук, настаўніку матэматыкі Арэхаўскай сярэдняй школы Кобрынскага раёна Брэсцкай вобласці;

Святлане Станіславаўне Барысік, настаўніку беларускай мовы і літаратуры сярэдняй школы № 24 Гродна;

Галіне Паўлаўне Дзёмінай, настаўніку рускай мовы і літаратуры сярэдняй школы № 24 Гродна;

Наталлі Уладзіміраўне Нячаевай, настаўніку гісторыі сярэдняй школы № 24 Гродна;

Анатолію Андрэевічу Ліпінскаму, настаўніку тэхналогіі (м) сярэдняй школы № 24 Гродна;

Веры Аляксандраўне Шышкінай, настаўніку тэхналогіі (м) сярэдняй школы № 24 Гродна;

Таццяне Сяргееўне Семянчук, настаўніку выяўленчага мастацтва Краснасельскай сярэдняй школы Ваўкавыскага раёна Гродзенскай вобласці;

Алене Валер'еўне Волкавай, настаўніку беларускай мовы і літаратуры сярэдняй школы № 29 Гомеля;

Ірыне Адамаўне Белаш, настаўніку рускай мовы і літаратуры сярэдняй школы № 29 Гомеля;

Наталлі Уладзіміраўне Залатарэўскай, настаўніку матэматыкі сярэдняй школы № 29 Гомеля;

Любові Аляксандраўне Крупенькінай, настаўніку біялогіі сярэдняй школы № 29 Гомеля;

Валянціне Міхайлаўне Курмацёвай, настаўніку гісторыі сярэдняй школы № 29 Гомеля;

Канстанціну Уладзіміравічу Кугату, настаўніку фізічнай культуры сярэдняй школы № 29 Гомеля;

Зоі Андрэеўне Багдановіч, настаўніку тэхналогіі сярэдняй школы № 29 Гомеля;

Валянціне Васільеўне Койда, настаўніку геаграфіі сярэдняй школы № 29 Гомеля;

Аідзе Емяльянаўне Твардоўскай, настаўніку фізікі сярэдняй школы № 44 Гомеля;

Інесе Канстанцінаўне Абрамчук, настаўніку гісторыі сярэдняй школы № 44 Гомеля;

Людміле Ільінічне Дэй, настаўніку тэхналогіі сярэдняй школы № 44 Гомеля;

Надзеі Фёдараўне Крывой, настаўніку музыкі Красненскай сярэдняй школы Гомельскага раёна Гомельскай вобласці;

Людміле Сцяпанаўне Садоўскай, настаўніку беларускай мовы і літаратуры Лужкоўскай сярэдняй школы Шаркоўшчынскага раёна Віцебскай вобласці;

Алене Генрыхаўне Арэхавай, настаўніку матэматыкі Лужкоўскай сярэдняй школы Шаркоўшчынскага раёна Віцебскай вобласці;

Тамары Рыгораўне Гамановіч, настаўніку гісторыі і геаграфіі Лужкоўскай сярэдняй школы Шаркоўшчынскага раёна Віцебскай вобласці;

Элеаноры Уладзіміраўне Вакар, настаўніку беларускай мовы і літаратуры сярэдняй школы № 29 Віцебска;

Таццяне Сямёнаўне Абрамавай, настаўніку рускай мовы і літаратуры сярэдняй школы № 29 Віцебска;

Ірыне Генадзьеўне Бядарык, настаўніку біялогіі сярэдняй школы № 29 Віцебска;

Святлане Эдуардаўне Сайкоўскай, настаўніку музыкі сярэдняй школы № 29 Віцебска;

Інзе Валер'еўне Вялікаіваненка, настаўніку матэматыкі Радашковіцкай сярэдняй школы Маладзечанскага раёна Мінскай вобласці;

Іне Леанідаўне Ткачэнка, настаўніку матэматыкі Радашковіцкай сярэдняй школы Маладзечанскага раёна Мінскай вобласці;

Алене Станіславаўне Ісідовіч, настаўніку гісторыі Радашковіцкай сярэдняй школы Маладзечанскага раёна Мінскай вобласці;

Святлане Уладзіміраўне Жылянінай, настаўніку беларускай мовы і літаратуры Барсукоўскай сярэдняй школы Смалявіцкага раёна Мінскай вобласці;

Ірыне Дзмітрыеўне Яцко, настаўніку геаграфіі Барсукоўскай сярэдняй школы Смалявіцкага раёна Мінскай вобласці;

Валянціне Сяргееўне Дроб, настаўніку тэхналогіі Барсукоўскай сярэдняй школы Смалявіцкага раёна Мінскай вобласці;

Святлане Анатольеўне Шлыкавай, настаўніку рускай мовы і літаратуры сярэдняй школы № 39 Магілёва;

Алене Аляксандраўне Царовай, настаўніку матэматыкі сярэдняй школы № 39 Магілёва;

Ніне Іванаўне Альхоўскай, настаўніку тэхналогіі сярэдняй школы № 39 Магілёва;

Галіне Станіславаўне Грыцук, настаўніку фізікі сярэдняй школы № 5 Жодзіна;

Тамары Паўлаўне Канавальчык, настаўніку біялогіі сярэдняй школы № 5 Жодзіна;

Ларысе Уладзіміраўне Сямашка, настаўніку геаграфіі сярэдняй школы № 5 Жодзіна;

Уладзіміру Сцяпанавічу Касцяневічу, настаўніку тэхналогіі сярэдняй школы № 5 Жодзіна;

Наталлі Эдуардаўне Бажанавай, настаўніку рускай мовы і літаратуры сярэдняй школы № 196 Мінска;

Галіне Фёдараўне Багдановіч, настаўніку выяўленчага мастацтва сярэдняй школы № 196 Мінска;

Аліне Васільеўне Баранавай, настаўніку беларускай мовы і літаратуры сярэдняй школы № 166 Мінска;

Наталлі Львоўне Зуевай, нстаўніку выяўленчага мастацтва сярэдняй школы № 166 Мінска;

Ніне Уладзіміраўне Усевіч, настаўніку рускай мовы і літаратуры Гадзілавіцкай сярэдняй школы Рагачоўскага раёна Гомельскай вобласці;

Марыі Мікалаеўне Казловай, настаўніку англійскай мовы Гадзілавіцкай сярэдняй школы Рагачоўскага раёна Гомельскай вобласці;

2. Выплату грашовай прэміі правесці ў межах сродкаў, прадугледжаных на прэміраванне работнікаў устаноў.

Конкурс "Настаўнік года–2001"

Зазіхацелі новыя зорачкі

Завершана праграма фіналу Рэспубліканскага конкурсу прафесійнага майстэрства педагогаў "Крыштальны журавель 2001". Аб'яўлены вынікі. І сёння мы ўжо ведаем, хто ўвайшоў у шасцёрку суперфіналістаў.

* * *

Хто ж яны шчаслівчыкі, тыя, каму пашанцавала набраць большую колькасць балаў. Гэтае пытанне літаральна лунала ў паветры актавай залы сярэдняй школы № 53 сталіцы, дзе праходзіла ўрачыстая цырымонія ўзнагароджання фіналістаў. Сцэнарый быў прадуманы такім чынам, што да апошняга моманту ніхто нічога не ведаў, акрамя, вядома, журы. Непадступнае, яно цвёрда захоўвала прафесійную "тайну". І гэтая паўза была вельмі патрэбнай для таго, каб прысутныя ў зале, і ў першую чаргу віноўнікі ўрачыстасці, канкурсанты, пасля перажытых цяжкіх конкурсных дзён, ці, як вобразна заўважыў вядучы Святаслаў Генадзьевіч Крупенька, пасля конкурснага марафона, прыйшлі ў сябе", супакоіліся, уздыхнулі з палёгкай, адпачылі і "ўсвядомілі, якую важную і вельмі патрэбную справу яны зрабілі для гісторыі нацыянальнай адукацыі. Усё перажыта, набыты пэўны вопыт. Наперадзе іх чакала самае прыемнае: словы падзякі, узнагароды і падарункі.

— Мы неверагодна рады ўсіх вас сёння бачыць жыццярадаснымі і здаровымі. Мы разумеем вашы хваляванні і патрыятычныя пачуцці кожнага за свой горад, рэгіён, вобласць, — сказаў намеснік міністра адукацыі Генадзь Дзям'янавіч Дылян, віншуючы настаўнікаў з заканчэннем фінальнага этапа конкурсу. — Аднак, няхай і скажу банальна, але ў дадзеным выпадку галоўнае — прыняць удзел. Мы рады, што на небасхіле нацыянальнай адукацыі і педагогікі зазіхацелі новыя дваццаць дзве зорачкі. Вы ўсе валодаеце высокімі прафесійнымі якасцямі. Дзякуй вам за ўдзел у конкурсе!

— Гэта была толькі прыказка, — нагадаю інтрыгуючыя словы старшыні арганізацыйнага камітэта конкурсу Алега Ігнатавіча Таўгеня, — казка — наперадзе.

Гучыць фанаграма конкурсу. Дзяўчынка-старшакласніца ўносіць у залу прыгожы яго сімвал — крыштальны журавель. Гэтую узнагароду, аўтар якой народны майстар-умелец з Барысаўскага раёна Леанід Рыгоравіч Шутко, атрымае пераможца суперфіналу. А ў той урачысты момант усім фіналістам, якіх запрасілі да сцэны, была ўручана копія-мініяцюра галоўнай узнагароды — маленькае жураўлянятка.

А пасля ўручаліся падарункі. Ад Міністэрства адукацыі і арганізацыйнага камітэта кожны канкурсант атрымаў касметычныя наборы беларускіх фірм-вытворцаў, а таксама памятныя прызы-сувеніры — крыштальныя вырабы. Ад мінскага гадзіннікавага завода "Прамень" — наручныя гадзіннікі.

— Пэўна, некаторым з вас яшчэ доўга будуць сніцца вашы конкурсныя ўрокі, — сказала старшыня журы, прафесар кафедры прыкладной матэматыкі Беларускага дзяржаўнага педагагічнага універсітэта імя М.Танка Ірына Аляксандраўна Новік. — Вы бліскуча вытрымалі іспыт на прафесіяналізм. Вашы ўрокі стануць нагляднымі дапаможнікамі для настаўнікаў краіны. Я яшчэ раз пераканалася, як памыляюцца тыя, хто сцвярджае, што ў небагатай краіне нельга выхаваць высока духоўную асобу. Вы даказалі сваёй працай, што гэта магчыма.

Па самых сціплых падліках, журы прыйшлося праглядзець каля сямідзесяці ўрокаў. Нагадаю, што канкурсанты павінны былі даць два ўрокі ў незнаёмым класе, прадставіць план-канспект і відэазапіс першага конкурснага ўрока. Толькі па прадмеце "Геаграфія" журы, напрыклад, прагледзела дваццаць адзін урок. Кожнаму члену журы, жартавалі вядучыя, можна ўжо сёння прысвоіць кваліфікацыю "географ".

Урокі канкурсантаў акрамя журы ацэньвалі яшчэ і вучні. Для сапраўднага настаўніка "чужых" дзяцей не бывае. І ўдзельнікі конкурсу гэта прадэманстравалі. Яны імгненна ўсталёўвалі з класам цёплыя і даверлівыя адносіны, атрымоўваючы ў адказ разуменне і жаданне працаваць з аддачай і адказнасцю за вынік. Кожны ўрок — гэта быў пошук ісціны. Пасля іх вучні гаварылі: "Здорава! Вось бы ўсе ўрокі былі такімі".

Па ўмовах конкурсу журналісты на ўроках не мелі права прысутнічаць. Падрабязны аналіз іх зробяць члены журы, вопытныя выкладчыкі-метадысты ў бліжэйшых нумарах нашай газеты.

На ўрачыстасці прагучалі словы падзякі ў адрас усіх тых людзей, "байцоў нябачнага фронту", якія арганізоўвалі конкурс і яго абслугоўвалі, стварылі для канкурсантаў такія ўмовы, каб яны змаглі найбольш поўна рэалізаваць свой творчы патэнцыял.

— Мы будзем звяртацца ў аргкамітэт з прапановай, — заўважыла старшыня журы перад тым, як назваць прозвішчы настаўнікаў, якія ўвайшлі ў шасцёрку суперфіналістаў, каб у будучым журы вылучала ў суперфінал не шэсць чалавек, а дзесяць. Гэта значна палегчыла б нашу задачу. Справа ў тым, што за гэтай шасцёркай блізенька-блізенька, адстаючы літаральна на сотыя долі бала, ідуць наступныя канкурсанты. І цалкам магчыма, што нехта з іх у суперфінале меў шанц стаць першым, а мы яго пазбавілі такой магчымасці...

Вось наколькі прафесійна моцнымі былі канкурсанты і якая жорсткая барацьба ішла паміж імі.

Коратка, літаральна некалькі слоў пра кожнага з іх.

— Я думала, што данесла свой крыж да канца, — усхваляваная гаварыла са сцэны ў той урачысты момант Галіна Пятроўна Дрокіна, настаўніца геаграфіі Маладзечанскай беларускай гімназіі, — аднак не... трэба ісці далей...

Мне добра запомнілася гэтая дзіўная жанчына на самапрадстаўленні. Яна прымусіла заспяваць усю залу. Яшчэ тады са сцэны яна прызналася, што вельмі любіць сваю Радзіму. І пераканана ў тым, што калі ў нас будзе добры настаўнік, то Беларусь будзе жыць...

Калі ў вучняў, якім пашанцавала працаваць на конкурсным уроку геаграфіі настаўніка Ланскай сярэдняй школы Вадзіма Паўлавіча Шпетнага, спыталі, што вам спадабалася на ўроку, яны адказалі: "Настаўнік". Гэты настаўнік самаахвярна закаханы ў свой прадмет — геаграфію, займаецца навукова-даследчай дзейнасцю, ён — аспірант БДПУ імя М.Танка па спецыяльнасці "Методыка выкладання геаграфіі", аўтар шэрагу праграм для класаў з паглыбленым вывучэннем геаграфіі і факультатыўных курсаў. Вадзім Паўлавіч выкарыстоўвае інавацыйны вопыт у галіне методыкі выкладання, удала спалучаючы яго з традыцыйнымі падыходамі. Яго ўрокі эмацыянальныя і будуюцца на аснове супрацоўніцтва. Аб высокім узроўні тэарэтычнай падрыхтоўкі настаўніка сведчаць дыпломы лаўрэата усеагульнай завочнай алімпіды па геграфіі, якая праводзіцца пад эгідай газеты "Геаграфія" (Расія). Вось такі ён, прадстаўнік Брэстчыны.

— Мы робім стаўку на настаўніка, сфарміраванага ў 80-я і 90-я гады, пазбаўленага грузу памылак мінулага, — сказала, прадстаўляючы на конкурсе сваю каманду з Гродзеншчыны намеснік начальніка аддзела агульнай сярэдняй адукацыі упраўлення адукацыі Гродзенскага аблвыканкама Алена Дзееўна Гарачава. Дарэчы, тады яна нагадала прозвішчы пераможцаў мінулагодніх конкурсаў — Кухарэнкі і Чэка, — якіх ужо, на жаль, няма з намі.

І, напэўна, гродзенцы не памыліліся, што робяць стаўку на такіх, як Алег Леанідавіч Леановіч, настаўнік гісторыі сярэдняй школы № 2 Слоніма, выхаванцам якой некалі быў сам. Настаўнік у другім пакаленні лічыць сябе нашчадкам Скарыны і Ключэўскага. Любіць і добра ведае свой прадмет. У сваіх вучняў выхоўвае пачуццё павагі да гістарычнага мінулага, вучыць іх аналізаваць гістарычныя факты і з'явы, фарміраваць уласны пункт гледжання на тую ці іншую гістарычную падзею.

Працуючы з курсам гісторыі Беларусі, Алег Леанідавіч будуе шэраг урокаў на краязнаўчым матэрыяле. Каманда "Слонімскія князёўны" пад яго кіраўніцтвам паспяхова прыняла ўдзел у абласным конкурсе "Галасы гісторыі". Настаўнік пабуджае вучняў да творчай і даследчай працы.

Вольга Іванаўна Лугоўская, дэфектолаг Кадзінскай сярэдняй школы Магілёўскага раёна, запомнілася мне на самапрадстаўленні разам з ужо дарослымі дачкой і сынам. Родныя дзеці прадстаўлялі матулю-працаўніцу. Пра вопыт работы гэтай настаўніцы мы вам абавязкова раскажам падрабязней пазней, ён таго заслугоўвае. Як, пэўна, таго заслугоўвае кожны з дваццаці двух канкурсантаў.

Алена Аляксандраўна Падрубная, настаўніца рускай мовы і літаратуры сярэдняй школы № 10 Гомеля, — аўтар падручніка па сваім прадмеце. Складнікі яе поспеху — творчасць і супрацоўніцтва. Яна ўмее заўважыць і падтрымаць поспех вучня, умее працаваць з адоранымі вучнямі.

На ўроках дэмакрат, а ў спрэчках і дыскусіях Сакрат" — так лаканічна-ёмка прадставілі калегі Дзмітрыя Мікалаевіча Чарапко, настаўніка матэматыкі політэхнічнай гімназіі № 6 Мінска. Ён будзе прадстаўляць у суперфінале сталіцу краіны — такі гонар выпаў гэтаму маладому і таленавітаму настаўніку. Спецыялісты лічаць, што яго вопыт заслугоўвае ўвагі і вывучэння і можа быць выкарыстаны не толькі выкладчыкамі матэматыкі, але і кіраўнікамі метадычных кафедраў навучальных устаноў новага тыпу, а таксама кіраўнікамі навуковых работ вучняў.

Такім чынам, у суперфінале будуць спаборнічаць:

Галіна Пятроўна Дрокіна, настаўніца геаграфіі Маладзечанскай беларускай гімназіі;

Вольга Іванаўна Лугоўская, дэфектолаг Кадзінскай сярэдняй школы Магілёўскага раёна;

Алег Леанідавіч Леановіч, настаўнік гісторыі сярэдняй школы № 2 Слоніма Гродзенскай вобласці;

Алена Аляксандраўна Падрубная, настаўніца рускай мовы і літаратуры сярэдняй школы № 10 Гомеля;

Вадзім Паўлавіч Шпетны, настаўнік геаграфіі Ланскай сярэдняй школы Маларыцкага раёна;

Дзмітрый Мікалаевіч Чарапко, настаўнік матэматыкі політэхнічнай гімназіі № 6 Мінска.

Віншуем іх з перамогай!

Святлана БЕНЬ.

Яны змагаліся за Радзіму

Крынічная вада

На жыццёвым шляху кожнага з нас сустракаюцца людзі, памяць пра якіх доўга захоўваецца ў душы і грэе яе.

Сярод блізкіх і знаёмых для мяне такім чалавекам з'яўляецца Мікалай Паўлавіч Гулевіч, які доўгія гады працаваў у Брэсце, загадваў абласным аддзелам народнай асветы. Майстар імправізаванай гутаркі, поўнай жыццёвай філасофіі і гумару, ён мне запомніўся з першых нашых сустрэч, а асобныя яго выказванні сугучныя маім думкам. Хаця б такое: "Дапамагчы добраму чалавеку, калі можаш, — гэта шчасце!"

Пасля я не раз лавіў сябе на думцы, што ў Мікалая Гулевіча ўсё свядомае жыццё пабудавана па прынцыпе: дапамагчы! Дапамагчы чалавеку, дапамагчы людзям, якія трапілі ў бяду, дапамагчы Радзіме ў цяжкую гадзіну.

Мяркуйце самі. На долю Мікалая выпала дзве вайны. Вялікая Айчынная і Афган. Вайну з гітлераўцамі шаснаццацігадовы юнак сустрэў у сваёй вёсцы Рудня Нісімкавіцкая, што на Гомельшчыне. Ён толькі што вярнуўся з-пад Курска, куды з падлеткамі, такімі ж як сам, ганяў калгасную жывёлу: кароў, авечак, свіней.

Нагараваўшыся ў пыльнай і цяжкой дарозе, яму хацелася крыху адпачыць, пахадзіць з вудай каля ракі Пакаць, што прабягае пасярод вёскі, але, з прыходам немцаў, абставіны крута змянілі звыклы ўклад жыцця.

Успамінаючы той час. Мікалай Паўлавіч гаворыць:

— Наша сям'я — шэсць чалавек. Старэйшы брат Аляксандр быў прызваны на вайну з першых яе дзён. Ён загінуў на польскай зямлі, калі ўжо вызвалялі нас ад акупантаў. Яго пісьмы з фронту захоўваюцца ў мяне і сёння. Бацьку нашага, майстра на ўсе рукі, Паўла Цімафеевіча, немцы забілі ў вёсцы. І на мяне ў выніку ляглі ўсе адказныя клопаты. Гэта работы ў полі і на лузе, усё тое, без чаго ў вёсцы не пражыць. Добра, што я ў свой час таму-сяму навучыўся ў бацькі. Выраблеў і колы, якія вывозіў на продаж.

Многа ўсялякіх жахаў давялося перажыць юнаку Гулевічу ў час вайны. Больш за ўсё ён баяўся адпраўкі ў Германію, не раз падвяргаў сябе выключнаму пакаранню за ўхіленне ад збораў такога роду, тым не менш дачакаўся прыходу савецкіх войскаў. І адразу ж, у верасні сорак трэцяга, быў мабілізаваны ў армію. Прайшоў кароткачасовую падрыхтоўку і тут жа, пад Гомелем, быў кінуты ў бой. Бітвы з ворагам каля Дняпра і Сожа вяліся жорсткія.

— За вёску Шарсцін каля ракі Сож, — расказвае Мікалай Паўлавіч, — мы дваццаць дзён хадзілі ў атаку. — Немцы тут падрыхтавалі моцную абарону, яны знаходзіліся на ўзвышшы, ім усё было бачна як на далоні. Іх снайперы знішчалі нашых камандзіраў. І калі тыя, нашы ўзводныя і ротныя, у чарговы раз казалі, што сёння вёска Шарсцін будзе вызвалена, я ў іх вачах бачыў адчай і невыразны боль. Гэта ніколі не забудзецца. Такое адчуванне моцна біла па сэрцы. А стрэлы чалавечых жыццяў? Стралковы батальён у сто дваццаць байцоў пасля атакі губляў дзве трэціх свайго складу. І так кожныя суткі: уначы папаўненне навабранцамі, у асноўным моладдзю, а ўдзень зноў вялікія страты.

Змагаючыся, лічы, ля парога сваёй хаты, Мікалай Гулевіч якімсьці цудам заставаўся цэлым. Атрымаў цяжкае раненне каля Жлобіна, дзе таксама ішлі доўгія і цяжкія баі. Гэта здарылася 21 студзеня сорак чацвёртага.

— Я адчуў моцны штуршок у жывот, — успамінае ветэран. — І мне стала горача, хаця стаяў дваццаціградусны мароз. — І першая думка: як буду сябе адчуваць паміраючы на снезе. Жыццё было пад пагрозай. Яму прабіла правую нырку. Пакуль даставілі да шпіталя, ён страціў шмат крыві. Агледзеўшы параненага, які ўжо губляў прытомнасць, хірург безнадзейна развёў рукі.

Малады, высокі і прыгожы Мікалай выклікаў спачуванне ў медыцынскай сястры Алены Хвашчэўскай, і яна ўгаварыла ўрача зрабіць аперацыю.

— Патрэбна кроў, многа крыві, — сказаў хірург.

— Я сваю дам, — сказала Хвашчэўская.

— Тады будзем аперыраваць, — пагадзіўся ўрач.

Пасля шпіталя Мікалай Гулевіч трапіў у 351-ы запасны стралковы полк на штабную працу: ваяваць са зброяй ў руках ён ужо не мог. Тут, каля берагоў акрываўленай Волгі, ён сустрэў доўгачаканы Дзень Перамогі і неўзабаве паявіўся ў роднай Рудні Нісімкавіцкай, крынічная вада якой яму мроілася ўсюды, дзе б ён ні быў, і асабліва ў спякотным Афганістане.

Амаль чатыры гады Мікалай Паўлавіч разам з жонкай Інесай Васільеўнай, таксама настаўніцай, адслужыў у гэтай дзяржаве, у якой з дапамогай нашых войскаў і спецыялістаў вялася своеасаблівая вайна. Дарадчык, а пасля і кіраўнік групы дарадчыкаў па народнай асвеце пры афганскай уладзе, Мікалай Паўлавіч цяпер рызыкаваў не толькі сваім жыццём, але і жыццём жонкі, якая дала згоду паехаць з ім на гэты фронт: горная, незнаёмая дзяржава, населеная шматлікімі плямёнамі, таіла небяспеку кожны дзень, кожны час. Гулевічы аднак вытрымалі і сваю справу народных асветнікаў самаадданa давялі да канца.

На Брэстчыне Мікалай Паўлавіч адпрацаваў каля трыццаці гадоў, дзесяць з якіх з'яўляўся дырэктарам Мотальскай сярэдняй школы. Тут ён пакінуў пра сябе добрую памяць. Гуманіст, сапраўдны педагог, ён нікому не прычыніў зла, з усімі быў уважлівы, за што людзі паважалі свайго кіраўніка.

Вось ужо некалькі год, як Гулевічы пражываюць у Мінску. Пасля Афганістана Мікалая Паўлавіча забралі на працу ў Міністэрства асветы, і ўжо адтуль ён выйшаў, як прынята казаць, на заслужаны адпачынак.

Нядаўна я сустрэў Гулевіча ў Мінску і, прызнаюся, быў нямала здзіўлены яго станам. Заўсёды бадзёры, усмешлівы, перада мною паўстаў стомлены і нібыта расчараваны жыццём чалавек.

— Што так уважліва глядзіш? — запытаў ён. — Гэта я — Гулевіч. — Толькі да мяне вялікае гора прыйшло, на сорак першым годзе памёр мой сын.

Прыгнечаны горам, Мікалай Паўлавіч моцна перажывае, пакутуе. "Не магу, — кажа, — глядзець на Інесу Васільеўну без болю ў сэрцы. Лепш бы я сам загінуў..."

Ветэран вайны і працы, заслужаны настаўнік рэспублікі, Мікалай Гулевіч заслугоўвае таго, каб пра яго сказаць цёплыя словы. Няхай яны хоць у якой-небудзь меры ўсцешаць яго. Мы прыходзім у гэты свет, каб рабіць адзін другому дабро. Хто чым можа... Інакш і само жыццё губляе ўсялякі сэнс.

Мікалай ХАРОШКА.

Брэст.

Лёс нялёгкі, але слаўны

Л.М.Талстой пісаў, што нам толькі здаецца, што мы выбіраем жонку. На справе яна выбірае нас. Мы толькі прапануем сябе. Але выбар заўсёды за ёю. Тое самае можна сказаць пра працу. Нам здаецца, што мы выбіраем работу, але ж на самай справе гэта яна выбірае нас.

Але паглядзім гэта на прыкладзе майго жыцця.

У 1940 годзе я паступіў у Брэсцкае педвучылішча. Потым закончыў педінстытут.

Тое, што я стаў настаўнікам гісторыі, таксама не выпадкова. Дзякуючы чатыром самым паважаным мною настаўнікам гісторыі я сам стаў вывучаць, а потым выкладаць гісторыю. Трох з іх ужо няма на свеце. Чацвёрты чалавек, які навучыў мяне быць настаўнікам, паважаць людзей, любіць гісторыю і ўмець выкладаць яе, быць настойлівым, добрым, вясёлым, быў і ёсць Васіль Якаўлевіч Назараў.

Многа год ён быў дырэктарам школы № 57 сталіцы. Дзеці і настаўнікі паважліва называлі яго бацькам. Гэта вельмі высокае званне. Менавіта так называлі любімых і паважаных камандзіраў палкоў і камандзіраў партызанскіх атрадаў. Працаваць у школу № 57 ездзілі настаўнікі амаль з усіх раёнаў горада.

Нарадзіўся Васіль Якаўлевіч у 1918 годзе ў Тульскай вобласці. Да вайны скончыў сярэднюю школу. Працаваў настаўнікам пачатковых класаў. Затым прызвалі ў армію. Там пасля вучобы на курсах стаў маладым палітруком. Служыў да вайны ў Мінскай вобласці. Тут і сустрэў вайну. Разам з вайсковым падраздзяленнем аказаўся ў акружэнні, але палону пазбег, трапіў у партызанскі атрад, якім кіраваў Лаўрыновіч. Назараў і ў партызанскім атрадзе добра праявіў сябе. Ён зноў вучыць. Вучыць не дзяцей, а дарослых, вучыць абараняць Радзіму. Вучыць на гэты раз не словам, а справай. Потым Васіль Якаўлевіч стаў камісарам атрада і ваяваў аж да вызвалення Мінска, пасля чаго быў прызначаны кіраўніком ваеннай справы на Мінскі аўтамабільны завод, які ў той час будаваўся. Але не мог Назараў жыць без вучобы. Ён працуе і заканчвае Мінскі механічны тэхнікум. Другому гэтага было б дастаткова, але не настаўніку Назараву, не камісару Назараву. Ён выкладае ваенную справу ў тэхнікуме і вучыцца на вячэрнім факультэце педінстытута імя Горкага (цяпер — педагагічны універсітэт імя М.Танка). Становіцца настаўнікам гісторыі, каб вучыць дзяцей любіць Радзіму, вучыць словам і справай.

Пасля заканчэння педінстытута ідзе працаваць настаўнікам гісторыі і ваенруком. Там, у школе № 43, мы і сустрэліся. Былы камісар партызанскага атрада і былы работнік КДБ, старшы лейтэнант і лейтэнант.

Мы не сталі сябрамі, але ставіліся адзін да другога з вялікай павагай. Пасля пяці гадоў работы ў школе Назараў назначаецца дырэктарам 75-й сярэдняй школы. Да Васілія Якаўлевіча прыйшоў і я. Дзевяць гадоў я працаваў пад кіраўніцтвам Назарава. Гэта былі самыя лепшыя мае гады за час працы настаўнікам. А было іх нямала — сорак тры. Так што ёсць з чым параўнаць.

Назараў вучыў і сам вучыўся, вучыўся ў таго, каго вучыў. Адкрываюцца піянерскія летнікі, і ў школе № 57 яны — лепшыя ў горадзе. У школах зноў выкладаецца праца і зноў нефармальна адносіцца да працы В.Я.Назараў. Для краіны школа № 57 рыхтуе машыністак-стэнаграфістак, а для войска — вадзіцеляў грузавікоў. Да ваеннай падрыхтоўкі ў камісара партызанскага атрада В.Я.Назарава адносіны асаблівыя. Школа № 57 займае першае месца па пачатковай ваеннай падрыхтоўцы. Ваенрук школы Ахмед Шакіравіч у выглядзе выключэння нават атрымаў ваенае званне палкоўніка. Васіль Якаўлевіч становіцца выдатнікам народнай адукацыі, а неўзабаве яму было прысвоенна і воінскае званне капітана. Пасля выхаду на пенсію В.Я.Назараў зноў вучыць служыць Радзіме. Ён кіруе адным з лепшых пунктаў аховы грамадскага парадку.

Сёння Васілю Якаўлевічу 83 гады. Ён бадзёры, здаровы, цікавіцца падзеямі ў краіне і свеце. Пажадаем яму і надалей заставацца ў страі.

Аляксей ЛІТВІНЧУК.

Сябе не шкадаваў

Журналісцкі лёс звёў мяне з былым педагогам Сцяпанам Ціханавічам Конанавым. Нарадзіўся ён у вёсцы Буйна Сенненскага раёна Віцебскай вобласці ў настаўніцкай сям'і, скончыў вячэрнюю школу, рабфак. У пошуках лепшай долі разам з бацькамі апынуўся ў Бабруйску.

Тут юнак уладкаваўся на завод слесарам-інструментальшчыкам, спалучаў працу з вучобай у Гомельскім педагагічным інстытуце. Скончыў два курсы. Энергічны, дзелавы, ён хутка стаў камсамольскім важаком, інструктарам абкама камсамола, затым дырэктарам школы Беластока.

Тут і застала яго вайна.

Шмат дзён Сцяпан Конанаў патраціў на тое, каб дабрацца ў Мінск, але так і не змог. Спыніўся ў саўгасе "Зелянкі" Чэрвеньскага раёна Мінскай вобласці. Тут ён сустрэўся з мясцовымі патрыётамі. Пачалося партызанскае жыццё.

Успамінаючы баявыя будні, Сцяпан Ціханавіч адзначыў, што пэўны ўклад у нашу перамогу ўнеслі і былыя школьнікі. Яны збіралі зброю для партызан, распаўсюджвалі праўду аб Чырвонай Арміі.

Асабліва выдзеліў былы партызанскі камандзір дзеянні вучня Валодзі Няхайчыка. Яму было ўсяго дзевяць год. Смелы і рашучы хлапчук хадзіў у разведку, выконваў адказныя заданні партызанскіх камандзіраў.

Так у баях з нямецка-фашысцкімі захопнікамі гартавалася маладое пакаленне. Усяго ў лясах Смалявіцкага раёна дзейнічала пяць партызанскіх атрадаў. Партызаны не давалі ворагу спакою ні днём, ні ноччу, нападалі на нямецкія гарнізоны, узрывалі чыгункі, ратавалі жыхароў з палону.

У 1943 годзе пад носам у немцаў у Смалявічах укралі цэлы вагон з дзецьмі, якіх гітлераўцы везлі ў Германію. У лесе стварылі партызанскую школу, дзе іх вучылі.

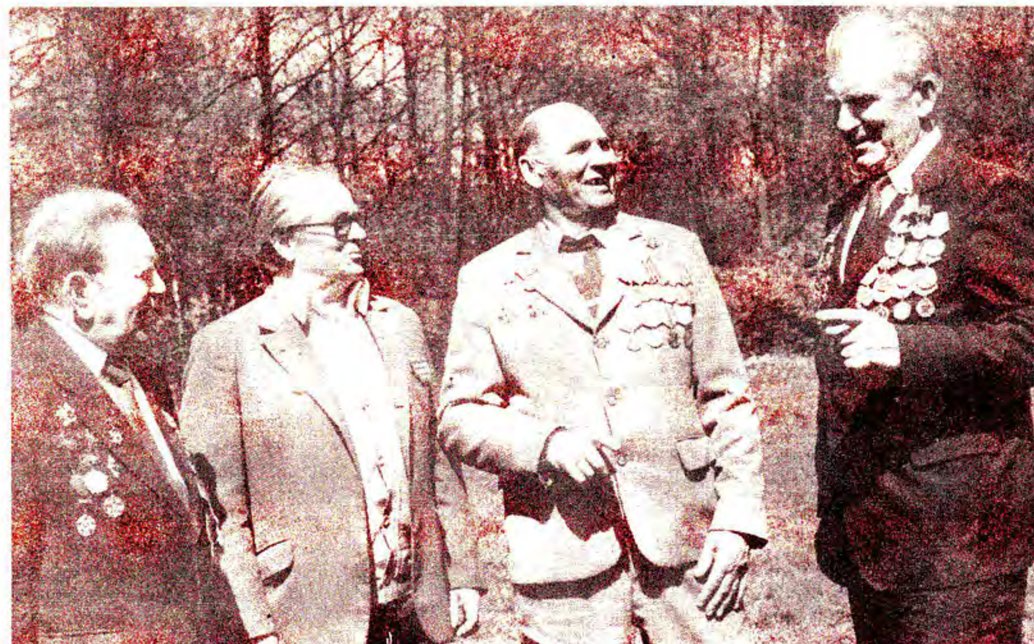
За час вайны С.Ц.Конанаў быў некалькі разоў паранены, двойчы кантужаны. Змагаўся камбрыг да таго часу, пакуль не вызвалілі Мінск.

Пасля вайны Сцяпан Конанаў актыўна ўдзельнічаў у аднаўленні разбуранай ворагам народнай гаспадаркі: фабрык, заводаў, бальніц і культурна-асветных устаноў.

Сцяпан Ціханавіч доўгі час працаваў у школах, стаў выдатнікам народнай асветы. І цяпер, у сваі 84 гады, ён цесна звязаны са школай, выступае перад вучнямі і педагогамі, заклікае іх быць вернымі сваёй Бацькаўшчыне, за якую пралівалі кроў іх дзяды і прадзеды.

Аляксей КІРПІЧЭНКАЎ,
выдатнік народнай асветы.

Яны змагаліся за Радзіму

На лясной паляне пад Вілейкай

Штогод былыя партызаны брыгады імя М.В.Фрунзе (Вілейскае аб'яднанне) збіраюцца ў тых мясцінах, дзе падчас вайны праходзілі іх баявыя шляхі. Успамінаюць мінулыя дні, ушаноўваюць памяць тых, хто аддаў сваё жыццё за Радзіму.

Дзень сённяшні

Пад пунсовымі ветразямі

Мой друг,
сказать тебе позволь
про клуб с названием
"Ассоль".
В мечту свою поверив,
В кафе откроем двери...

З адкрыццём у сярэдняй школе № 54 сталіцы карабля-кафэ "Ассоль" пачалося захапляльнае падарожжа вучняў пад пунсовымі ветразямі па краіне цікавых і карысных школьных спраў. Калі ж казаць больш афіцыйна, то кафэ — гэта адна з новых і эфектыўных форм арганізацыі вольнага часу з дзецьмі і іх бацькамі ў сценах установы.

Па словах намесніка дырэктара па выхаваўчай рабоце сярэдняй школы № 54 Ірыны Васільеўны Пазенка, у сувязі са складанасцямі, з якімі сутыкаецца школа падчас арганізацыі адпачынку падлеткаў, аптымальным варыянтам падалося стварэнне кафэ, на базе якога дзейнічае клуб "Равеснік" для хлопцаў і дзяўчат, схільных да дэвіянтных паводзін. Прыватны сектар, чатыры інтэрнаты, якія акаймляюць школу, сапраўды непакояць настаўнікаў рызыкай пагаршэння сітуацыі з правапарушэннямі сярод непаўналетніх. На шчасце, умовы, якія створаны ў кафэ, цягнуць падлеткаў хутчэй у школу, чым на вуліцу.

"Святы ў кафэ ўжо даўно сталі традыцыйнымі, — гаворыць І.В.Пазенка. — Праводзяцца дні імянінніка, салодкаежкі, фестывалі..." Зусім нядаўна тут прайшоў вечар бардаўскай песні і фестываль беларускай кухні, падрыхтоўка да якіх прынесла сапраўдную асалоду ўдзельнікам, а пасля гледачам, гасцям школы.

Праблемы з цяжкімі сем'ямі сталі падставай для стварэння на базе кафэ "Ассоль" клуба "Здаровая сям'я". Сюды ідуць бацькі, медыцынскія работнікі, настаўнікі, псіхолагі, каб разам абмеркаваць шляхі вырашэння розных складаных сітуацый, проста пагутарыць, выказацца. Вялікую ролю адыгрывае нефармальная ўтульная абстаноўка ў кафэ: за кубачкам чаю ці кавы, седзячы за прыгожымі столікамі, любая гаворка ідзе больш вольна, свабодна і з даверам. Стварэнне атмасферы добразычлівасці, спакою, прыемных узаемін спрыяе любой размове.

Сёння сярод школьнікаў значна скарацілася колькасць правапарушэнняў, што пацвярджае неабходнасць арганізацыі такой формы вольнага часу. Разам з тым гэта нікольні не змяншае ролю школьных грамадскіх арганізацый і агульнай выхаваўчай работы.

"Сярод сяброў" — так называецца яшчэ адзін клуб на базе кафэ. Створаны ён для настаўнікаў, якім таксама прыемна збірацца тут ці на святкаванні юбілеяў, ці на свае метадычныя пасядзелкі. Адным словам, на карме "Ассоль" утульна ўсім: і дзецям, і бацькам, і настаўнікам, а калі так, то ўзаемапаразуменне, яднанне і агульныя інтарэсы абавязкова прывядуць да поспеху.

"Асабіста для мяне як намесніка дырэктара па выхаваўчай рабоце, — гаворыць Ірына Васільеўна, — кафэ — вялікая падтрымка, таму зацікаўленасць у яго жыццядзейнасці з цягам часу толькі павялічваецца".

Сярэдняй школе № 54 сапраўды пашчасціла. Дзяржава, раённы аддзел адукацыі з самага пачатку пайшлі насустрач новаўвядзенням установы. Значная матэрыяльная падтрымка вырашыла шмат надзённых пытанняў. Разумеючы гэта, многія педагагічныя калектывы школ раёна імкнуцца стварыць, а галоўнае — ствараюць у сябе падобныя кафэ, пераймаючы карысны вопыт калег.

Вольга ДУБОВІК.

Што немагчыма забыць

Хаджэнне па пакутах

Для малалетніх вязняў фашысцкіх канцлагераў, якія цудам засталіся ў жывых, вайна заўсёды будзе самым жудасным успамінам. Асмелюся сцвярджаць, што яны, як і героі другой сусветнай вайны, здзейснілі ў жыцці подзвіг. Іх подзвіг у тым, што змаглі яны выжыць, застацца людзьмі. А пасля вайны аднаўлялі разбураныя гарады і сёлы, мацавалі абарону краіны, вучылі новае пакаленне людзей. Я хачу расказаць пра аднаго з іх, які цудам уцалеў, прайшоўшы праз сапраўднае пекла некалькіх канцлагераў, — пра Яўгена Аляксандравіча Гусева.

Да вайны сям'я Гусевых жыла ў Мінску. "Дружная сям'я", — гаварылі суседзі пра іх. І сапраўды сям'я жыла дружна. Захапляліся мастацтвам, літаратурай, музыкай і тэатрам. Перад вайной бацька Аляксандр Аляксеевіч Гусеў, працуючы старшынёй мэблевай арцелі, быў накіраваны на працу ў Мінск. Рыхтавалася да пераезду і сям'я. Але планы сям'і не здзейсніліся, таму што нечакана пачалася вайна. Бацька ў Мінску быў мабілізаваны ў Чырвоную Армію, але хутка яго часць трапіла ў акружэнне. Не жадаючы здавацца ў палон, ён дастаў цывільнае адзенне і цудам вырваўся з акружэння. У кастрычніку 1941 года, прайшоўшы пешшу праз усю Беларусь, вярнуўся ў Мінск. Праз месяц уключыўся ў падпольную работу (для прыкрыцця працаваў чорнарабочым у маленькай майстэрні). У далейшым падпольшчыкамі сталі ўсе ў сям'і. Яўгену бацька часта даручаў даведацца пра рух воінскіх эшалонаў на чыгуначным вакзале, пра колькасць ваеннай тэхнікі і жывой сілы, якая накіроўвалася на фронт і з фронту. Высвятляў таксама, дзе размяшчаліся ўстаноўкі супрацьпаветранай абароны. Гэтыя і іншыя звесткі перадаваліся сувязным мінскага падполля.

На пачатку 1944 года ў сям'ю нечакана прыйшла бяда. Уварвалася гестапа. Арыштавалі бацьку і маці Яўгена, потым і бабулю. Сямігадовы брат Віктар быў выкінуты на вуліцу, яго пасля падабралі суседзі. Становішча ўскладнялася тым, што ў хляве гестапаўцы знайшлі дзве міны, якія былі дастаўлены з партызанскага атрада і якія сям'я не паспела перадаць куды трэба.

У мінскім гестапа Гусевых кінулі ў розныя камеры, без вокан, з цэментаванай падлогай. Допыты, катаванні, здзекі. Гумавыя дубінкі рознай таўшчыні, палкі, кулакі, каваныя боты... Вакол — лужыны крыві, а пад столлю "кошык" (так называлі прыладу для катавання людзей электрычным токам).

Праз нейкі час Яўгена перавялі ў мінскую турму СД на вуліцы Валадарскага. Перыядычна вадзілі з турмы на допыты ў СД. З жахам прахожыя назіралі, як па вуліцы з турмы два дужыя эсэсаўцы пад дуламі аўтаматаў вядуць хлапчука 14 гадоў як небяспечнага злачынцу ў самае страшнае месца ў Мінску — СД.

Пасля месяца турмы са штодзённымі катаваннямі Яўген апынуўся ў канцлагеры СС на вуліцы Шырокай. Лагер размяшчаўся ў стайні. У адным стойле для каня на двухпавярховых нарах змяшчаліся 12 чалавек. Перагародак не было, усе разам — мужчыны, жанчыны, дзеці.

Канцлагер на вуліцы Шырокай існаваў з 5 ліпеня 1941 па 30 чэрвеня 1944 года. Гэта быў зборны пункт для вязняў турмаў, якіх накіроўвалі для знішчэння ў Трасцянец, канцлагеры Германіі і краін Еўропы. У лагеры пастаянна знаходзілася каля 2,5 тысячы чалавек. Адсюль хадзілі чатыры спецыяльна абсталяваныя аўтамашыны ("газенвагены", ці "душагубкі"), у якіх людзей адвозілі ў лагер Малы Трасцянец для знішчэння. Па дарозе людзі паміралі ад адпрацаванага газу, які паступаў з выхлапной трубы. Трупы спальвалі ў Трасцянцы. Усяго са жніўня 1943 па чэрвень 1944 года ў лагеры знішчана 20 тысяч чалавек.

У канцы мая 1944 года ў лагер прыехалі крытыя грузавікі. Пагрузілі ў машыны вязняў і павезлі. Куды — ніхто не ведаў. Сярод іх быў і Яўген. Не ведаў ён тады, што з грузавіка бачыць бацькоў у апошні раз.

СД — палітычная служба бяспекі нацыянал-сацыялісцкай партыі Германіі. На часова захопленай тэрыторыі СССР СД аб'ядноўвала гестапа, тайную палявую, ахоўную і крымінальную паліцыю бяспекі і іншыя карныя органы, кіравала масавым знішчэннем савецкіх грамадзян.

З канцлагера на Шырокай вязняў прывезлі на чыгуначную станцыю. Пагрузілі ў эшалон у наглуха задраеныя вагоны-таварнякі. Праз некалькі дзён апынуліся ў карычневай павуціне канцлагераў Штаблан ва Усходняй Прусіі.

Вязняў, у тым ліку і дзяцей, ганялі на работы на буйны авіярамонтны завод. Сярод персаналу хадзілі чуткі, што гэты завод з'яўляецца філіялам прадпрыемстваў Крупа ў Чэхаславакіі. Раней ён размяшчаўся ў горадзе Рава Руская на Украіне. З набліжэннем лініі фронту разам з персаналам, абсталяваннем і вязнямі канцлагера завод быў эвакуіраваны ў Штаблон, дзе праз кароткі час стаў працаваць на поўную магутнасць. Побач былі лагер з ваеннапалоннымі і жаночы лагер.

У канцлагеры быў строгі лагерны рэжым. У кожным блоку былі свае камендант і наглядчыкі. Камендант на пастраеннях часта паўтараў, што парушальнікаў лагернага рэжыму адправяць на выпраўленне ў Штутгаф.

— Для нас гэтае слова, — працягвае аповед Яўген Аляксандравіч, — нічога не азначала, але мы разумелі, што гэтае месца — накшталт гестапа. І сапраўды, часам за якую-небудзь правіннасць некаторых вязняў кудысьці адвозілі, а назад яны не вярталіся. Штаблак, як мы пазней даведаліся, быў як філіял Штутгафа.

Распарадак дня ў канцлагеры быў такі: пад'ём у 5 гадзін, працоўны дзень з 6 раніцы да 7 вечара, працавалі пераважна на цяжкіх і брудных работах у цэхах, на будоўлях, чыстцы машын, разбіранні руін пасля бамбёжак. Да работ прыцягвалі ўсіх, у тым ліку і дзяцей. Стамляліся страшэнна, ахова не давала ніякай перадышкі, а харчаванне было зусім мізэрным. У абед выдавалі чарпак супу, у асноўным з бручкі, часам з бульбяным шалупіннем, раніцай і вечарам — кацялок чорнай бурды, якую чамусьці называлі кавай. Раз на тыдзень давалі пайку хлеба з кавалачкам маргарыну. Усё гэта з'ядалася ў першы ж дзень, а астатнія дні хадзілі галоднымі (бо пайку ж маглі і ўкрасці). Калі ў нас нямецкія санітары бралі кроў, то ў абед атрымлівалі "лішні" чарпак супу. Хто ж настойліва прасіў у нямецкага кухара яшчэ дабаўкі, то ён проста са смехам выліваў суп з чарпака на галаву.

Быў у Яўгена аднойчы такі выпадак. Калона вязняў накіроўвалася ў лазню. Некалькі хлопчыкаў, у тым ліку і ён, адбеглі ўбок на бульбяное поле, дзе бульбу ўжо выкапалі, але, пакапаўшыся ў зямлі, можна было знайсці некалькі клубняў. Для галодных дзяцей гэта было цэлае багацце. Яны ўжо адчулі пах варанай бульбы. Але, на іх бяду, сельскі жандар, які праязджаў міма, убачыў дзяцей, адвёў ва ўчастак і пасадзіў іх у падвал з жалезнымі кратамі. Гэта бачылі нямецкія хлапчукі з Гітлерюгенда і сталі закідваць вязняў каменнямі, як пры паляванні на дзікіх звяроў. Жандар, напэўна, палічыў, што пакараны яны дастаткова, і, адабраўшы бульбу, адпусціў. Усе з сінякамі і гузамі, не памыўшыся ў лазні, далучыліся да калоны, якая паспела за гэты час памыцца.

Заўсёды галодныя, абадраныя, з нацёртымі нагамі ад чаравікаў на драўлянай падэшве (па памеры, як правіла, вялікіх) яны яшчэ больш безабароннымі станавіліся з надыходам халадоў. Жалезная печка не абагравала барак летняга тыпу. Збіваліся на нарах у адну кучу і накрываліся рыззём, каб хоць крышачку сагрэцца і заснуць.

Смяротнасць у лагеры была вялікая, асабліва сярод дзяцей, бо медыцынскай дапамогі амаль не было. У дадатак англійская авіяцыя пачала моцна бамбіць Кёнігсберг, які знаходзіўся ў 40 кіламетрах. І вязняў часта вывозілі туды на расчыстку руін. Некаторыя там і гінулі, у гэтых завалах.

20 студзеня 1945 года пачалося наступленне Чырвонай Арміі на Усходнюю Прусію. Завод пачала бамбіць наша авіяцыя, і ён перастаў дзейнічаць.

У лагер з'явіўся канвой з сабакамі, вязняў пастроілі, выдалі па бохану хлеба і пагналі на захад. Пераход доўжыўся 19 сутак. Пераход надзвычай цяжкі. Стаялі моцныя маразы. Начавалі ў халодных хлявах ці проста ў лясах. Два дні пратрымалі на лёдзе Вісленскага заліва. Некаторыя з вязняў замерзлі і засталіся там назаўсёды. Немцы ў белых халатах падлічвалі колькасць трупаў, аглядвалі іх і вялі запісы. Хутчэй за ўсё гэта быў запланаваны загадзя псеўдамедыцынскі эксперымент, які фашысты праводзілі пастаянна на вязнях. У тым пераходзе адмарозіў ногі і Яўген Гусеў.

Праз некалькі дзён дарогі і пераправы цераз раку Вісла калону вязняў прыгналі да варот канцлагера Штутгаф. На пляцы правялі суткі пад адкрытым небам. Многія вязні пачалі спадзявацца, што хутка іх размесцяць у бараках, наладзяць лагернае харчаванне. Але гэтыя спадзяванні не спраўдзіліся. На наступны дзень вязняў прывялі да блока санітарнай апрацоўкі, пастрыглі і на 5 хвілін адправілі ў душ, прычым мужчын і жанчын разам. Карміць вязняў ніхто і не думаў. У блоку санапрацоўкі ад польскіх вязняў удалося даведацца, што Штутгаф — самы жудасны, адзін з галоўных канцлагераў нацысцкай Германіі, праз які і яго 60 філіялаў прайшлі 120 тысяч вязняў многіх краін Еўропы, каля 70 працэнтаў з іх былі знішчаны. Цяпер цяжка ўявіць, як бы склаўся лёс вязняў філіяла Штаблака, калі б іх прыняў канцлагер Штутгаф.

Але іх гналі далей. Праз Прусію, Данцыг, Сопат прывялі ў канцавы пункт — горад Гдыня (тады Готэнгафен). За ўсю доўгую дарогу з Прусіі вязням не выдавалі ніякіх прадуктаў. Галоўнай ежай сталі коні, забітыя пры бамбёжцы. Потым у "меню" з'явіліся сабакі і кошкі. Пастаянна галадалі і ў канцлагеры ў Гдыні. Пачаліся павальныя хваробы, павялічылася смяротнасць. Некаторыя ўжо не маглі хадзіць. Калі нашы войскі падышлі ўшчыльную і фронт быў ужо настолькі блізкі, што была чуваць нават ружэйная стральба, фашысты зрабілі спробу знішчыць канцлагер. Эсэсаўцы ўварваліся ў лагер, адкрылі агонь і сталі закідваць гранатамі баракі. Павесілі для запалохвання некалькі вязняў. Назіральнікі з нашых войскаў, відаць, заўважылі гэта і адкрылі мінамётны агонь ў бок лагера. Калі агонь спыніўся, пастроілі мужчын і жанчын асобна і дзвюма калонамі пагналі ў бок мора.

"У адной з калон, якую суправаджалі эсэсаўцы на матацыклах з кулямётамі і сабакамі, ішоў і я, — расказвае Яўген. — Матацыклісты ехалі ззаду калоны і прыстрэльвалі вязняў, якія страцілі сілы і не маглі больш ісці. Я быў наступнай ахвярай, бо пачалі балець ногі, абмарожаныя на лёдзе Вісленскага заліва. Яны сталі крывяніць, з пальцаў злазілі пазногці, у абутку я ўжо не мог знаходзіцца. Давялося абгарнуць ногі абрыўкамі ануч. Можна было чакаць заражэння крыві, плюс знясіленне ад голаду. Выратаваў мяне нечаканы прывал. Я заўважыў паблізу вырыты акоп і зваліўся ў яго. Усё роўна наперадзе была толькі куля, а тут быў хоць маленькі, але шанц, што фашысты могуць і не заўважыць, праязджаючы на матацыклах міма. Так і здарылася. І я застаўся зусім адзін у полі, дзе наўкол была суцэльная нямецкая абарона.

З цяжкасцю клыпаючы, дабраўся да бліжэйшай польскай вёскі, але яе жыхары, накарміўшы мяне, наадрэз адмовіліся даць мне прыстанак, спасаўшыся на загад фашыстаў расстрэльваць кожнага, хто хавае ў сябе вязняў канцлагераў. Доўга я туляўся па дарогах, пакуль зусім не самлеў. Не ведаю, якім чынам апынуўся ў лагеры італьянскіх ваеннапалонных, якія падабралі мяне паблізу іх лагера. Тут 5 красавіка 1945 года і наступіла доўгачаканае вызваленне войскамі II Беларускага фронту.

Пасля вызвалення параненых і хворых змясцілі спачатку ў гарадскую бальніцу горада Вейгерава. Урачы вельмі здзіўляліся майму стану. Ногі зусім паралізавала, раны крывянілі. Як пазбегнуў гангрэны — невядома. Важыў 40 кілаграмаў пры росце 170 сантыметраў.

Прыкладна праз месяц разам з іншымі хворымі, сярод якіх былі савецкія і замежныя грамадзяне, вязень канцлагера Гусеў быў пераведзены ў наш ваенны шпіталь. Тут лячэнне і харчаванне былі на высокім узроўні. Справы хутка пайшлі на папраўку. У чэрвені Яўгена адправілі на радзіму з прапановай дабірацца самастойна. Ехаў на дахах вагонаў, таварных платформах, пятляючы па Польшчы, Усходняй Прусіі, пад дажджом і ў непагадзь. Моцна прастудзіўся і ў Каўнасе на вакзале знялі з грузавога цягніка ў непрытомным стане. Трапіў у бальніцу Чырвонага Крыжа з цяжкім запаленнем лёгкіх. Да верасня знаходзіўся на лячэнні. Быў накіраваны нават у туберкулёзны санаторый "Панемунс", адкуль збег з-за страху заразіцца туберкулёзам, які ў той час не вылечваўся.

20 верасня 1945 года Яўген вярнуўся ў Мінск. У даваеннай кватэры ў адным пакоі жыла бабуля, брат быў у дзетдоме.

Бабуля расказала, што калі да вызвалення Мінска засталося крыху больш як месяц, у лагер на вуліцы Шырокай прыбылі грузавікі. У іх пагрузілі ўсіх зняволеных, у тым ліку і яго бацьку і маці, павезлі ў лагер смерці Малы Трасцянец і расстралялі. Да вызвалення Мінска заставалася некалькі дзён. Невялікую групу старых, у тым ліку і 65-гадовую бабулю, проста выкінулі з лагера. Фашыстам было ўжо не да іх.

Пасля вызвалення Мінска бабуля схадзіла ў Малы Трасцянец. Немцы спрабавалі замесці сляды сваіх злачынстваў і спаліць трупы расстраляных, але поўнасцю гэтага зрабіць не змаглі. Гэта жудасная карціна настолькі ўзрушыла бабулю, што яна, маючы моцнае здароўе, вельмі пастарэла, згорбілася і праз год памерла.

У Малым Трасцянцы стаіць манумент у памяць 200500 грамадзян, якія загінулі ў гэтым лагеры смерці. Сярод іх — бацька і маці Яўгена.

Пасля вайны і службы ў войску Яўген Аляксандравіч скончыў Маскоўскі тэхналагічны інстытут. Працаваў у яго Мінскім філіяле дырэктарам. Потым — у Галоўным вылічальным цэнтры ў Мінску. З 1989 года Яўген Аляксандравіч з'яўляецца віцэ-прэзідэнтам беларускай асацыяцыі былых непаўналетніх вязняў фашызму.

Міхаіл ЛАГУН.

Ліст з пекла

Ніна ўбачыла, як маці падышла да калючага дроту. Рыдлёўка, якую яна трымала ў руках, здавалася непрапарцыянальна вялікай для яе схуднелага цела. З насыпу пасыпаліся камякі зямлі і разам з імі перапэцканая граззю насавая хустачка. Дзяўчынка разгарнула яе і ўбачыла мокрую, спісаную родным почыркам паперу. Твар маці, якая стаяла наверсе, быў у слязах. Больш дачка не ўбачыць яе ніколі. Марыю Іосіфаўну паглыне полымя Малога Трасцянца, а ў Ніны Міхайлаўны, нават праз паўстагоддзе пасля таго дня, застануцца ў памяці радкі мокрага ад слёз ліста-развітання маці.

Ніна Міхайлаўна Валькоўская дрыжачымі ад хвалявання рукамі дастала з цэлафанавага пакеціка акуратна складзены лісток пажаўцелай паперы. Ліст з 44-га. Ліст з пекла.

"Родная, дарагая мая дачушачка Нінусечка. Даводзіцца развітацца, хоць я ніколі не збіралася гэтага рабіць. Дачушка мая, жыві з бабуляй, як са мной. Слухайся і беражы яе. Яна пра цябе вельмі непакоіцца. Не дазваляй бабулі плакаць, а то яна захварэе і табе будзе вельмі дрэнна. Нінусечка, будзь паслухмянай, заўсёды ветлівай са старэйшымі, сумленнай... Вучыся, мая дарагая, старайся... Нінусечка, мая дарагая, памятай тату і маму і жыві здаровенькай.

Мамачка мая дарагая, не крыўдуй, што я не зберагла цябе ў старасці. Шмат цяпер такіх нешчаслівых. Вельмі прашу — глядзі сябе і дачушку. Не пакідай з рэчаў нічога — прадавайце, харчуйцеся, каб выжыць як-небудзь. Мамачка, не плач, не хвалюйся, клапаціцца ж пра цябе цяпер няма каму, а Нінуся застанецца зусім адна. Беражы сябе хаця б дзеля яе — вельмі прашу.

Беражыце сябе. Цалую вас, вашы вочы, рукі... Не плачце. Ваша Маруся."

Сотні, тысячы разоў перачытвала Ніна Міхайлаўна гэты ліст. Ужо даўно няма той дзесяцігадовай Нінусі. Час выбеліў некалі чорныя, як смоль, валасы, пабляклі дзявочыя вочы. Але памяць захавала падзеі тых страшэнных дзён.

...Мінск гарэў. Людзі беглі з горада ад агню і дыму. Недзе на ўскраіне сямігадовая Ніна з бацькамі ўбачыла жудасны бой. Часці чырвонаармейцаў пры адступленні ўступілі ў схватку з нямецкімі дэсантамі. Неўзабаве пранеслася чутка, што з горада ўжо не выйсці — наперадзе немцы. Давялося вяртацца.

Дом Марыі Іосіфаўны, Міхаіла Рыгоравіча і Ніны Валькоўскіх знаходзіўся ў Нямігскім завулку. На працягу 48 гадзін давялося шукаць новае жыллё. Нямігскі завулак і блізкія да яго вуліцы адводзіліся пад гета. Сюды павінны былі пераехаць яўрэі. За невыкананне патрабавання—расстрэл.

Новае жыллё Валькоўскіх неўзабаве ператварылася ў явачную кватэру. У падпольную групу, акрамя іх, уваходзілі Вера Яранцава, Дзям'ян Ладысеў, Рудчанка (загінулі ў засценках гестапа), Эльза Ладысева. За медыкаментамі, пішучымі машынкамі, чыстымі бланкамі дакументаў, іншымі рэчамі і каштоўнай інфармацыяй, неабходнай партызанам, з лесу часта прыходзіў чалавек па прозвішчы Рабаконь. Між тым захоўвалася строгая канспірацыя. Нават для камандзіра дзеючага ў Мінскай вобласці партызанскага атрада Фёдара Калініна падпольная група значылася толькі як паштовая скрынка з пэўным нумарам.

Аднойчы сям'я Валькоўскіх выратавала ад смерці сямігадовую яўрэйскую дзяўчынку. Спачатку хавалі яе ў падвале, потым дзяўчынку пераправіла ў лес сувязная Зінаіда Стукач.

У сакавіку — красавіку 1944 года ў Мінску стала асабліва трывожна. Пачаліся масавыя арышты. У горад прыбыло Смаленскае СД. Валькоўскія рыхтаваліся пайсці ў лес. І якраз у гэты час нехта выдаў групу.

Доўга не прыходзіла Вера Яранцава, і Марыя Іосіфаўна вырашыла наведаць яе, каб даведацца, у чым справа. Там, у яе доме, яна трапіла ў засаду. Дадому ўжо вярнулася ў суправаджэнні эсэсаўца. Высокі, чарнявы, з залатым зубам фашыст стаў у дзвярах і накіраваў на ўсіх, хто сядзеў за сталом, пісталет. Потым праверыў дакументы і ўсіх, акрамя бацькоў Ніны, адпусціў.

Міхаіл Рыгоравіч апынуўся ў засценках СД, яго катавалі, потым, як і Марыю Іосіфаўну, накіравалі ў турму на вуліцы Шырокай.

Маці Ніны апынулася сярод зняволеных, якіх выводзілі працаваць на будоўлю. Цэлымі днямі знаходзілася дзяўчынка з бабуляй каля калючага дроту, спадзеючыся перакінуцца хоць некалькімі словамі з мамай. Немцы таксама сустракаліся розныя. Іншыя дазвалялі прынесці перадачу. Аднойчы дачцэ дазволілі нават пралезці пад дрот. Напэўна, гэтыя імгненні, калі яна сядзела на каленях у маці, Ніна Міхайлаўна не забудзе ніколі. Па сённяшні дзень яна памятае матуліны рукі, яе пяшчотны шэпт, дакрананне маленькіх халодных нажніц да ногцікаў дзяўчынкі. Тады яшчэ Марыя Іосіфаўна спадзявалася адкупіцца грашыма, перададзенымі ў махорцы, атрымаць жаданую волю. Але паліцай, якому яна даверылася, грошы ўзяў, але падмануў яе.

А неўзабаве зняволеных пачалі адвозіць у Трасцянец. Перад такой адпраўкай і з'явілася развітальнае пасланне. Усяго тры дні не дажылі Марыя і Міхаіл Валькоўскія да вызвалення Мінска.

...А потым быў голад. Дом, дзе жыла Ніна з бацькамі, падчас адступлення немцаў згарэў. Неўзабаве памерла бабуля. Выхоўвала дзяўчынку сяброўка маці Амелія Кобызева. Ніна скончыла школу з сярэбраным медалём і вырашыла стаць настаўніцай, як маці. Працавала ў сельскай школе ў вёсцы Зачысце Барысаўскага раёна. Быў сярод вучняў Ніны Міхайлаўны і беларускі хлопчык Валодзя Кавалёнак. Пазней пра двойчы Героя Савецкага Саюза лётчыка-касманаўта Уладзіміра Кавалёнка даведаецца ўся краіна. Перад першым палётам у космас Уладзіміра Васільевіча запытаюць журналісты, каго б ён цяпер хацеў убачыць? "Сваю настаўніцу, вялікага сябра Ніну Валькоўскую", — адкажа ён, і гэтая фраза абляціць цэнтральныя газеты, раптоўна зрабіўшы вядомай і Ніну Міхайлаўну.

...Яна беражліва склала ў цэлафанавы пакецік ужо даволі стары лісток паперы, працягнула яго мне і папрасіла: "Толькі не згубіце". Я паглядзеў на гэтую жанчыну і падумаў: яна выканала наказ маці — нягледзячы ні на што, яна выжыла ў той смяротнай мясарубцы і стала сапраўдным Чалавекам. Думаю, бацькі маглі б ганарыцца ёй.

Аляксандр ГРАЧОЎ.

Гастролі

Ура! Цырк на лёдзе...

Мінскі лядовы Палац спорту даўно не бачыў такой колькасці шчаслівых дзіцячых твараў. Прычынай задзіўленага смеху і ўсмешак стаў Маскоўскі цырк на лёдзе пад кіраўніцтвам Наталлі Абрамавай, які нядаўна пабываў у сталіцы.

Мота-вела-рэвю, дрэсіраваныя галубы, жанглёры з бубнамі, многія іншыя унікальныя нумары — усё гэта прадставілі артысты на суд гледачоў.

Дарэчы, унікальнасць заключаецца ўжо ў гісторыі стварэння лядовага цырка. Упершыню ў свеце ён з'явіўся ў Туле ў 1964 годзе. Жадаючых папрацаваць у новым жанры было хоць адбаўляй. Кандыдаты ў лядовыя артысты праходзілі конкурс куды больш жорсткі, чым сённяшнія фотамадэлі. Журы вымярала амаль што не даўжыню ног. Дарэчы, захаваўся конкурс і сёння. І патрабаванні да кандыдатаў па-ранейшаму вельмі суровыя. Прывабны знешні выгляд, пэўны набор навыкаў, здольнасць выступаць у некалькіх нумарах — далёка не поўны пералік патрэбных якасцей.

Сёння калектыў Наталлі Абрамавай уключае трыццаць тры чалавекі. Дзе бывалі на гастролях? Напэўна, лягчэй назваць тыя краіны далёкага замежжа, дзе не былі. Шэсць разоў наведаліся ў Францыю, два — у Японію, калясілі па Польшчы, Аб'яднаных Арабскіх Эміратах... Выступалі ў Італіі, Ізраілі, Турцыі, паўгода — у ФРГ...

На прасторах былога Саюза лядовых цыркавых калектываў сёння два — абодва маскоўскія. Акрамя іх у расійскую дзяржаўную кампанію ўваходзяць яшчэ 34, так бы мовіць, "сухапутныя" цыркі і 12 — шапіто. У свой час ад кампаніі аддзяліліся 12 цыркаў Украіны і два беларускія.

Пасля прадстаўлення, што адбылося ў Мінску, мне ўдалося задаць Наталлі Абрамавай некалькі пытанняў.

— Наталля Аляксееўна, а ці ўсё ж такі больш чулы глядач: у нас ці за мяжой?

— У Беларусі вельмі ўдзячная публіка, але за мяжой людзі больш раскаваныя. Людзі плацяць там грошы за білеты, прыходзяць на паказ і атрымліваюць задавальненне, не думаючы пры гэтым аб праблемах. У суправаджэнні медсясцёр у цырк прыязджаюць нават бабулькі і весела смяюцца разам з дзецьмі. У нас, на жаль, жыццё накладае на людзей свой адбітак.

— Ці адчуваеце вы сваю перавагу над "сухапутнымі" артыстамі іншых цыркаў?

— Не. У іх ёсць вельмі сур'ёзныя прафесіяналы, якіх нам ніколі не дастаць. Але, сапраўды, неяк склалася, што цырк на лёдзе лічаць белай косцю. Магчыма, мы часцей бываем за мяжой. Але ў "сухапутных" артыстаў ёсць магчымасць удзельнічаць у прэстыжных конкурсах, якія праводзяцца, напрыклад, у Монтэ-Карла ці ў Цырку заўтрашняга дня ў Парыжы...

— Што ж тады з'яўляецца для вас імкненнем да росту? Затармазіць у развіцці не баіцеся?

— А нас проста перастануць запрашаць, калі мы не будзем ўдасканальвацца. Неабходна пастаянна быць ва ўсіх на вачах. Нават наша рэкламная касета павінна аднаўляцца.

— Але ж на Захадзе з'явілася шмат такіх калектываў. Канкурэнцыя не перашкаджае?

— У нашых праграмах людзей вабяць даволі цікавыя нумары, асаблівы каларыт, прысутнасць звяроў, якіх у замежных цырках на лёдзе паменш. Але ёсць чаму пазайздросціць і нам. Замежныя калектывы хутчэй рэагуюць на попыт гледачоў. Дапусцім, прайшоў "на ўра" мультфільм "Прыгажуня і пачвара" — у іх ужо гатовы спектакль. Пакуль мультфільм не забыты, яны паспяваюць пракатаць праграму ад і да. Затым ствараюць новую, пад чарговы "бестселер". На жаль, мы не такія паваротлівыя, хоць і прыкладаем сур'ёзныя намаганні. У многім віной таму недахоп сродкаў, якія неабходны на набыццё тых жа касцюмаў. Даводзіцца шыць самім. Сёння іх у нас каля 280.

Але цырк на лёдзе застаецца вельмі папулярным у свеце. Ён нават больш прывабны, чым балет на лёдзе, які ўсё ж такі разлічаны на пэўную публіку. А цырк усёедны. У добрым разуменні гэтага слова. Ён лягчэйшы для ўспрымання. Таму сёння на Захадзе балет на лёдзе папаўняецца цыркавымі нумарамі.

— Звярну ўвагу, што вашы клоуны пераймалі адзін з нумароў знакамітай парачкі: Нікулін — Шуйдзін.

— Дык у нас жа выступаюць прадстаўнікі дынастыі Шуйдзіных: Андрэй і Міхаіл, сын і ўнук.

— Многім піруэтам у выкананні вашых артыстаў могуць пазайздросціць фігурысты...

— Да нас прыходзіць нямала спартсменаў, якіх ужо потым мы вучым жанру: ці то жангліраванню, ці то эквілібрыстыцы... Другая катэгорыя — цыркачы, якія раней і на каньках не каталіся. Ім, на мой погляд, больш цяжка. Упэўненасць на лёдзе нараджаецца з дзяцінства.

— А як жа мядзведзі, якіх вы ператвараеце ў сапраўдных фігурыстаў?

— Мы іх таксама з дзяцінства гэтаму рамяству вучым. Мядзведзянят да нас двухмесячнымі прывозяць. Здараецца — да паўгода. З соскі іх кормім, самі моркву трэм. Але, ведаеце, за пушыстым дабрадушным знешнім выглядам гэтых звяроў хаваецца каварны нораў. Будзе ў памяці — кіпцюрамі папарапае. Хаця здараліся і цікавыя выпадкі.

Аднойчы вялі мішку на манеж і трапілася яму на шляху каструля з супам. Яго сабакам зварылі. Касалапы, нядоўга думаючы, схапіў каструлю, з'еў суп, паварнуўся і не пайшоў на манеж.

Ці плылі мы неяк чацвёра сутак на параходзе ў Японію. Аберагалі мядзведзяў ад п'яных матросаў, якім не цярпелася пачаставаць лахматых. Падыходжу неяк раніцай да клеткі, а побач з мядзведзем, які спіць, ляжыць закапаная ў апілкі галоўка сыру. Ужо так хацелі маракі яму дагадзіць. Як толькі прапіхнулі вялізны кавалак паміж прутоў?! Касалапы ад такога аб'ёмнага пачастунку не змог нават асіліць яго.

— Колькі часу трэба, каб навучыць мядзведзя катацца на каньках?

— Гады два. Але на кароткія гастролі мы іх не бярэм з сабой. Напэўна, пазнаёмім беларускага гледача з мядзведзямі ў верасні, калі, магчыма, прыедзем у Беларусь на больш працяглы тэрмін.

— Наталля Аляксееўна, нярэдка гавораць, што цыркавы калектыў — гэта вялікая сям'я...

— ...А так яно і ёсць на самай справе. Людзі тут знаходзяць адзін аднаго. Многія ў нас пераж аніліся. Работа цыркавога артыста цяжкая, у адзіночку яе асіліць нялёгка, і зразумець яе можа толькі такі ж артыст.

— Увогуле сваім дзецям, унукам такой долі не пажадалі б?

— Чаму? Мой сын Кірыл выступае ў нашым цырку. У пяці нумарах!

Аляксандр ГРАЧОЎ.

На сцэне Ваеннай акадэміі — ансамбль "Вясёлка"

Нядаўна ў гасцях у курсантаў Ваеннай акадэміі Беларусі пабываў народны ансамбль танца Палаца культуры Белсаўпрофа "Вясёлка".

Сёлета вядомаму ў краіне калектыву, якім кіруе заслужаны работнік культуры Беларусі Віктар Ямінскі, споўнілася сорак шэсць гадоў. Ансамбль "Вясёлка" — часты госць у розных калектывах. Ведаюць яго не толькі ў нашай краіне, але і далёка за яе межамі.

Беларуская, украінская, руская і цыганскія танцы прыйшліся даспадобы будучым афіцэрам. Вельмі цёпла сустрэлі гледачы выступленне салісткі ансамбля, навучэнкі ліцэя пры Беларускім дзяржаўным універсітэце Таццяны Путырскай.

Папулярнасць творчага калектыву "Вясёлка" — вынік працы дзесяткаў чалавек, прадстаўнікоў розных пакаленняў. Бацькі Таццяны Путырскай Леанід Аляксеевіч і Наталля Пятроўна, напрыклад, не адзін год выступалі ў свой час у ансамблі. І такіх прыкладаў нямала.

НА ЗДЫМКАХ: ансамбль "Вясёлка" і яго салістка Таццяна Путырская.

Святлана МАКАРАВА.

Фота аўтара.

Сустрэчы

Паэзія — дар неба

Сярэдняя школа № 19 Баранавічаў мела гонар сустракаць вядомага паэта Анатоля Вярцінскага, а таксама актрысу, мастацкага кіраўніка тэатра "Зніч" Галіну Дзягілеву. Гэта яны былі гасцямі літаратурнай гасцёўні. Атмасфера, якая панавала ў зале, натхняла, запальвала сэрцы прысутных, бо паэзія — гэта дар неба, музыка сэрца, гармонія душы.

З вуснаў Анатоля Вярцінскага мы пачулі шмат цікавага. Кожны з яго твораў — сведчанне таленту, глыбокага разумення сэнсу жыцця, актыўнага пошуку высокага ідэалу, гармоніі. Паэт, на думку А.Вярцінскага, павінен "гаварыць пра сябе як пра час і пра час — як пра сябе", гарэць у вершах усёй сваёй чалавечай сутнасцю", садзейнічаць дасягненню кожным чалавекам "высокага неба ідэала". Паэт заклікае ўсіх быць мудрымі, праўдзівымі і нястомнымі, быць вернымі самім сабе, свайму часу і свайму народу".

Усім нам пашанцавала быць сведкамі паэтычнага монаспектакля, прысвечанага тэме любові, у выкананні Галіны Дзягілевай. Любоў — аснова ўсяго існага на зямлі. Усвядомленае пачуццё любові для паэта — мера чалавечнасці, першааснова жыцця.

Ала КІСЛАЯ,
метадыст.

Незабыўнае

Штрафны стрэл

Апавяданне - быль

Акурат назаўтра пасля першамайскага свята, адвячоркам, у хату Ягора Зямцова нечакана завітаў Алег Пятровіч Ясноў. Яго толькі летась прызначылі на пасаду дырэктара мясцовай сярэдняй школы. Малады дырэктар хутка набыў у вяскоўцаў неблагую слыннасць. Дзед Ягор не раз чуў ад суседзяў добрыя словы пра Алега Пятровіча. Візіт жа ягоны аказаўся для гаспадара хаты загадкавым, нават збянтэжыў старога, бо ў яго з бабкай Настуляй ужо даўно няма нашчадкаў-школяроў. Якая ж пільная патрэба прывяла сюды паважанага педагога?

Тым часам госць, пачціва павітаўшыся з дзедам Ягорам за руку, не замарудзіў развеяць недаўменне старога.

— Я з запрашэннем да вас, Ягор Кузьміч, — мяккім тэнаркам-скорагаворкай выпаліў Алег Пятровіч і ўдакладніў. — Пажадана, каб вы падчас Дня Перамогі выступілі ў школе перад вучнямі.

Дзед Ягор увачавідкі яшчэ больш збянтэжыўся, памкнуўся нешта сказаць, аднак чамусьці бязгучна толькі пашавяліў сцятымі вуснамі ў акаймоўцы рыжаватых вусоў і барады. Узніклую паўзу перапыніў госць.

— Сумна, што ветэранаў Вялікай Айчыннай вайны застаецца сярод нас з кожным годам, на жаль, усё менш і менш. А сённяшняя моладзь абавязкова павінна ведаць, як кажуць, з першых вуснаў, як мага найбольш інфармацыі пра баявыя будні сваіх блізкіх продкаў на вайне. Тут, Ягор Кузьміч, ужо вам усе карты ў рукі. Прымаеце запрашэнне?

Дзед Ягор, відаць, крыху ачомаўся і, пачухваючы трыма пальцамі правай рукі рэдкую шчэць валасоў на барадзе, перапытаў:

— Кажаце, каб я прылюдна выступіў? — І адразу ж быццам запярэчыў: — Які з мяне выступацель? Не ўмею я складана гаварыць. Змоладу не спасцігнуў гэтую навуку. Мяне ж у вёсцы і празвалі Маўчуном. Ды я і не крыўдую. Маўчун дык Маўчун.

Алег Пятровіч безапеляцыйна зазначыў:

— У вёсках кожнаму, нават малалеткам, якую-ніякую мянушку абавязкова даюць. І крыўдных, абразлівых мянушак нямала панапрыдумлялі. А вы пакажыце вяскоўцам, што ваша мянушка памылковая.

— Наўрад ці падсілу мне такое.

— Як ветэран Вялікай Айчыннай вайны раскажыце дзецям, дзе і як вам даводзілася ваяваць на фронце. У вас жа ўрадавыя баявыя ўзнагароды ёсць?

— А то як жа! — ураз ажывіўся, быццам памаладзеў, дзед Ягор. — Тры ордэны і медаль "За адвагу" маю. Ды, мусіць, болей дзесятка юбілейных медалёў. Іх пасля вайны давалі ў ваенкамаце з нагоды юбілеяў вайсковых святаў. — І спаважна дастаў з шафы самаробную шкатулку, упрыгожаную з усіх бакоў інкруставаным арнаментам, выкананым умелымі рукамі, відаць, здатнага майстра-разьбяра. У шкатулцы, аказваецца, дбайна захоўваліся дзедавы рэгаліі.

— Чаму пасляваенныя ўзнагароды лічыце толькі юбілейнымі? — быццам здзівіўся Алег Пятровіч. — А мне думаецца, што кожны медаль — эквівалент баявой узнагароды, якую так ці іначай чамусьці не атрымаў ветэран там, у зямлянцы ці ў акопе.

Дзед Ягор моўчкі няпэўна паківаў галавой ні то ў знак згоды, ні то сумнення ў правільнасці думкі госця.

— А якая ж узнагарода вам самая памятная, дарагая? — разглядаючы дзедавы рэгаліі, пацікавіўся Алег Пятровіч.

— Ордэн Чырвонай Зоркі, — не задумваючыся, цвёрда і як бы з гонарам пахваліўся стары ветэран і, глыбока ўздыхнуўшы, дадаў: — Мне яго далі, можна сказаць, з-пад трыбунала.

— Як жа магло такое стацца? — здзівіўся школьны дырэктар. — Ваенны трыбунал і... ордэн?!

— Ага, і трыбунал, і ордэн — за збіты фашысцкі самалёт-разведчык. Пальнуў я, знацца, з гарматы — і не стала паветранага разбойніка. Ён пляснуўся недзе вобзем, а мяне нашы ж, свае — пад трыбунал. Дальбог, упяклі б у штрафную роту, калі б выпадкам не ўмяшаўся камандзір нашай дывізіі, памятаю, генерал Галышаў...

"Ай ды Маўчун!".. — у нямым захапленні падумалася школьнаму дырэктару, і ён зацікаўлена пачаў распытваць у Ягора Кузьміча пра ўсе падрабязнасці гэтай франтавой праявы. А права, па словах дзеда Ягора, вынікала такая.

...На абсягу фронту, як ахапіць зрокам і слыхам, ужо некалькі тыдняў усталявалася да нязвыкласці настрыненае зацішша. На пазіцыях першай лініі акопаў толькі зрэдку, асабліва па начах, немату чуйнай прыроды ўзрывалі вінтовачныя стрэлы ўперамешку з аўтаматнымі і кулямётнымі чэргамі. А ў другім і трэцім эшалонах фронту пад покрывам кароткіх майскіх начэй камандаванне вельмі скрытна назапашвала вайсковыя сілы, відаць, для маючага вось-вось распачацца вялікага наступлення праз Беларусь на Захад.

У лясным масіве прыфрантавой паласы, перад поймай Проні — ракі, у адну з майскіх начэй апынуліся зенітчыкі артылерыйскага дывізёна, дзе зараджаючым адной з гармат другой батарэі быў яфрэйтар Ягор Зямцоў. Лес зенітчыкаў, як і для іншых вайскоўцаў, з'яўляўся зыходнай мясцінай перад выхадам на баявыя пазіцыі. Таму тут ніхто не акопваўся ў зямлі, толькі надта старанна замаскіравалі зялёным веццем даўжэзныя ствалы гармат пад выглядам ствалоў лісцевых дрэў. Да таго ж быў атрыманы найстражэйшы загад: ні пры якіх абставінах не страляць, каб не дэмаскіраваць сябе...

Аднойчы з узыходам сонца нізка над лесам, як дражнілка, раптам завуркатаў варожы двухфюзеляжны самалёт-разведчык, па-франтавому "рама". Нахабнікі! І не стрымаўся яфрэйтар Зямцоў. Адзін, без падмогі байцоў гарматнай абслугі, з маланкавай імгненнасцю зарадзіў гармату, прыцэліўся па ствале з вынасам-апярэджаннем на два корпусы і бабахнуў!

І што тады ўсчалося ў лесе!.. Увесь патаемны бівак заварушыўся, як патрывожаны мурашнік. З чашчобы дрэў да гарматы панабягала немаведама колькі афіцэраў розных рангаў. "Хто стрэліў?.." — дапытваўся кожны. Найбольш пагрозліва гучаў басісты голас "смершаўца" маёра Шамецькі. І як толькі высветлілася, што стрэл самачынна зрабіў яфрэйтар Зямцоў, "смершавец" неадкладна арыштаваў вінаватага "за наўмысна правакацыйнае парушэнне загада аб забароне страляніны".

Тым часам "рама", цягнучы за сабой густы чорны шлейф дыму, гарэла ў палёце. Руль павароту ў ёй, няйначай, быў пашкоджаны дакладным стрэлам зямцоўскага снарада, і таму фашысцкія лётчыкі не маглі змяніць напрамак самалёта, каб скіравацца назад, да сваіх, а ў полымі плылі і плылі далей ад лініі фронту ў наш тыл... Потым мусілі-такі пасаскокваць з парашутамі. Прызямліліся недзе на прыфрантавой паласе. Там іх і ўзялі нашы ў палон. Гэту кароткую паветраную адысею незадачлівых фашысцкіх разведчыкаў па шчаслівай выпадковасці, давялося назіраць камандзіру дывізіі генералу Галышаву. Ён знаходзіўся якраз у палку, якому была прыдадзена зенітная батарэя, у якой служыў яфрэйтар Зямцоў. Факт знішчэння "рамы" усяго толькі адным гарматным стрэлам надта спадабаўся генералу. Ён неадкладна загадаў, каб гарматны разлік абслугі на чале з камандзірам праз гадзіну прыбыў на часовы камандны пункт дывізіі. Даведаўшыся ж, што стрэліў самачынна яфрэйтар-адзіночка і што ён цяпер знаходзіцца пад арыштам у асобым аддзеле "смершаўцаў", генерал у суправаджэнні свайго ад'ютанта рашуча накіраваўся да месца знаходжання асобага аддзела.

Не ведае Ягор Зямцоў-Маўчун, якая адбылася размова генерала Галышава з маёрам Шамецькам, але яфрэйтар Зямцоў з-пад арышту паехаў на генеральскім "віллісе" у штаб дывізіі. Адтуль перад вечарам паявіўся на месцы стаянкі сваёй батарэі і з новенькім ордэнам Чырвонай Зоркі на гімнасцёрцы. І з таго ж дня ніхто ні разу не пабачыў маёра Шамецьку ў палку.

— Як ёсць, неблагая для вас рахуба склалася, — весела, нібы ставячы апошнюю кропку ў фрагментарным аповедзе ветэрана, зазначыў Алег Пятровіч, і абодва, як па камандзе, ураз суціхлі.

Першым перапыніў паўзу Ягор Кузьміч. Няйначай, каб унікнуць магчымага сумнення Алега Пятровіча ў праўдзівасці адказаў на свае роспыты, спаважна дастаў са шкатулкі з ордэнамі і медалямі акуратна складзеную газету ў цэлафанавай абгортцы, моўчкі падаў яе госцю. Гэта была франтавая двухпалосная шматтыражка — вайсковага злучэння. На першай старонцы буйнымі літарамі друкарскага набору кінуўся ў поле зроку загаловак над унушальнага памеру карэспандэнцыяй: "Страляць, як яфрэйтар Зямцоў!". Алег Пятровіч вачыма прагна прабегся па радках тэксту карэспандэнцыі і, порстка падняўшыся з табурэта, на якім дагэтуль сядзеў каля стала, пранікнёна сказаў:

— Нізка схіляюся ў паклоне перад вамі, Ягор Кузьміч. — Пры гэтым прыклаў далонь правай рукі да сваіх грудзей і дадаў: — Пра ваш штрафны стрэл трэба не маўчаць, а варта на ўвесь голас праспяваць бы оду. Ды і то, магчыма, яшчэ замала. Літаратурны мастацкі твор ільга б напісаць! Гэта ж, несумненна, і ёсць сама жывая часцінка нашай шматпакутнай і, на жаль, яшчэ пакуль што маладаследаванай гісторыі. А колькі ж яшчэ ёсць такіх, як вы, неадкрытых Маўчуноў!.. — І ўжо катэгарычна, як плён свайго візіту да Ягора Зямцова-Маўчуна і размовы з ім, падсумаваў. — Значыць, вы абавязкова наведайцеся ў школу. Вядома, пры ўсіх сваіх рэгаліях і з франтавой газетай. Мы зробім ксеракопію з яе. Будзе выдатны экспанат для школьнага краязнаўчага музея. Нават у раённы і ў абласны музеі дадзім. разам з вашай фатаграфіяй. Для будучых гісторыкаў, так сказаць...

Ягор Кузьміч, трымаючы абедзвюма рукамі сваю шкатулку, моўчкі пастаяў з хвіліну і, часта плюскаючы запалымі вачыма, сказаў:

— Няхай па-вашаму будзе. Прыйду!

Іван СІДАРЭНКА,
ветэран вайны і працы.

Скрыпка і кацялок

Навела

I

Леанід Міхайлавіч павoлі, не спяшаючыся, дастае з футляра сваю прыгожую, з бліскуча-чорным адценнем, незаменную спадарожніцу жыцця — скрыпку. Беражліва, ласкава праводзіць рукою па струнах, нібы здымаючы нябачны палёт часу, прытуляе, як тое дзіця, яе да сябе. Некалькі хвілін чакае ў задуменні. Вырашае, відаць, з чаго пачаць. А потым асцярожна праводзіць смычком па струнах.

І яго верная сяброўка тут жа адгукаецца чароўнай мелодыяй старадаўняй беларускай велікоднай песні. І так пяшчотна, сама сабой, уліваецца тая песня ў душу, так лагодна і прыемна робіцца на сэрцы, што хочацца спяваць. Іграе стары музыка ўжо не для прысутных, а для сябе, а, можа, нават для ўсёй беларускай зямлі: для лясоў, рэчак, палёў, адкуль чэрпае новыя, свежыя сілы, натхненне. Ляці, песня, у белы свет, ляці, музыка, да ўсіх добрых людзей!

Скрыпка, глядзіш, ужо зліваецца са сваім гаспадаром у адно цэлае, і ў такія хвіліны здаецца, быццам нішто не зможа разлучыць, разарваць гэтае адзінства і супольнасць.

...Адклаўшы скрыпку, музыкант пачынае ўспамінаць:

— Гэта пятая скрыпка ў маім жыцці і самая дарагая, бо, відаць, апошняя. Некалі вымяняў яе ў аднаго мясцовага дзеда, які хадзіў па вуліцах і граў людзям. Яна даўняя, яшчэ дарэвалюцыйная, зроблена ў Германіі. Шмат вяселляў адыграў на ёй. Мы некалі з суседам Пятром Чулковым, які грае на баяне і акардэоне, аб'ехалі ўсё наваколле. Паўсюдна запрашалі, асабліва на вяселлі. Раней жа не тое было, што цяпер. Абрадавыя песні гучалі — маладой, маладому, і трэба было іх падыграць, а некаторыя мелодыі і ўлавіць на ляту. Што ні вёска — свая песня, свая мелодыя...

Леаніду Міхайлавічу — больш за 70 гадоў. Прайшоў праз усе выпрабаванні лёсу, зведаў і радасць, і гора. Сям'я бацькі была шматдзетная і малазямельная.

Юнаму самародку з Прынямоння вельмі падабалася слухаць, як дарослыя дзядзькі граюць на скрыпцы. Затоіцца дзенебудзь у куточку на вяселлі, прытуліцца ў запечкы і слухае, ловіць надзвычай прыемныя і такія таямнічыя для яго гукі.

Скрыпкі ў сям'і не было, ды наўрад ці мог хлопчык адважыцца папрасіць бацьку, каб той купіў інструмент. Надта вялікая была б раскоша. Але жаданне паспрабаваць, патрымаць у руках гэтую цудоўную рэч, якая прыносіць столькі асалоды, не пакідала яго.

— Аднойчы на вяселлі адважыўся падысці да барадатага дзядзькі, які граў на скрыпцы, — расказвае Леанід Міхайлавіч, — папрасіў спачатку патрымаць, а потым ціхенька прытуліў яе да сябе і зайграў. У мяне атрымалася! Не вельмі добра, недасканала, але мелодыю можна было ўгадаць. Да смерці буду помніць, як дзядзька-скрыпач пахваліў мяне і сказаў, што буду добрым музыкантам.

Так пачалося яго захапленне музыкай. Шмат гадоў скрыпка была побач. А пазней, калі атрымаў вышэйшую музычную адукацыю, у руках сапраўднага майстра яна і плакала, і спявала, наводзіла на роздум... Дваццаць песень у выкананні Леаніда Кузняцова было запісана на пласцінку, што была выпушчана пры садзеянні ЮНЕСКА. Вясельныя, сіротчыя, святочныя беларускія народныя песні гучалі ў яго выкананні ў Доме літаратара ў Маскве, калі там праходзіў агляд-конкурс народнай творчасці Беларусі.

Калі пачалі арганізоўвацца калгасы, Леанід Міхайлавіч працаваў лесніком. Жонка, Марыя Іванаўна, была паляводам. У Кузняцовых расло трое сыноў. Адзін у аднаго былі хлопцы: прыгожыя, дужыя, працавітыя, нібы ўзнагародзіў іх бацькоў лёс за нястачы і перажытае гора былых гадоў.

— Музыка заўсёды была для мяне асновай жыцця, — кажа Л.Кузняцоў. — Дзе б ні быў, заўсёды імкнуўся пачуць штосьці новае, навучыцца таму, чаго яшчэ не ведаў.

Памятаю, пасля вайны самы лепшы базар быў у Лідзе. Часта бываў там па гаспадарчых справах. На базары заўсёды збіраліся музыкі. Пакуль пройдзеш па радах, выбіраючы пакупку, уволю наслухаешся беларускіх песень. Я жонку заўсёды папярэджваў: калі згубіш мяне на базары, то шукай там, дзе граюць музыкі. Не мог прайсці паўз іх, не мог не спыніцца. А як стану, то, здаецца, слухаў бы да самай ночы, забыўшыся пра ўсе свае хатнія клопаты.

Цяпер Леанід Міхайлавіч жыве з малодшым сынам. Жонка памерла. Даводзіцца мужчынам самім упраўляцца ў хаце і па гаспадарцы, без якой сёння ў вёсцы таксама не пражывеш. Калі вечарэе, Леанід Міхайлавіч бярэ скрыпку. Успамінае...

II

На вайне ён быў проста салдатам. Аднойчы ў час наступлення пад Прохараўкай варожая куля прабіла ягоны, амаль новы, кацялок. А тут, бач, акурат пад'ехала салдацкая кухня. Адразу дыхнула наварыстым баршчом. Куды дзенешся: давялося папрасіць кацялок у сяброў і, закурыўшы, адысці ўбок, чакаць. І раптам... непадалёк, сярод забітых фашыстаў, прыкмеціў маладзенькага салдата. На рамяні ў яго вісеў новы кацялок, ды яшчэ з накрыўкай. Што ні кажыце, не мог Лёня адмовіцца ад такой неабходнай рэчы! На вайне, як на вайне... На кацялку заўважыў імя гаспадара: Thomas Ruff. Да самага канца вайны карыстаўся гэтай знаходкай савецкі баец.

З таго часу мінула больш як паўстагоддзя. Вясной (ужо ў каторы раз) немцы прывезлі ў мясцовую школу-інтэрнат медыцынскае абсталяванне, спартыўныя касцюмы, розны абутак і іншае. У гонар гасцей самадзейныя артысты школы падрыхтавалі святочны канцэрт. Акампанаваў, зразумела, Леанід Кузняцоў (іграў на розных музычных інструментах).

Кіраўнік замежнай дэлегацыі, пажылы, шырокаплечы мужчына, быў вельмі расчулены выканаўчым майстэрствам віртуоза-музыканта, нават падняўся на сцэну і цёпла, ад усёй душы падзякаваў Леаніду Міхайлавічу за рэдкасную асалоду яго паслухаць. Падаў руку, назваў сваё прозвішча: Руф! Кузняцоў ад нечаканасці на нейкі момант разгубіўся і перапытаў яшчэ раз. Замежны госць вельмі расхвальваўся. Падрабязна, дэталёва распытваў, дзе, калі і як адбылося тое трагічнае здарэнне. Які салдат быў на выгляд, дзе знаходзіцца яго магіла... Урэшце Кузняцоў адшукаў карту і паказаў прыблізнае месца пагібелі юнага нямецкага салдата.

Аказалася, сямейства Руфаў доўгі час па самых розных інстанцыях шукала месца пахавання іх Томаса. Ды ўсё безвынікова. А родзічам так хацелася пабываць на магіле, аплакаць яго...

Мінула колькі часу. Нечакана Леаніду Міхайлавічу Кузняцову прыйшла з Германіі каштоўная пасылка. І была тая пасылка для ветэрана вайны і працы вельмі дарэчы, як тады вельмі дарэчы быў салдацкі кацялок.

Гэта — жыццё...

Іосіф ЗАЯЦ.

Выконваючы абавязкі галоўнага рэдактара Пётр ЮДО

ЗАСНАВАЛЬНІК — МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
Рэгістрацыйны нумар 370.
ДЗЯРЖАЎНАЕ ПРАДПРЫЕМСТВА "ДОМ ПРЭСЫ". 22 00 13, МІНСК, вул. Б.ХМЯЛЬНІЦКАГА, 10-а

НАШ АДРАС: 220034, МІНСК, ВУЛІЦА ЗАХАРАВА, 42.
Тэлефоны: прыёмнай рэдакцыі — 36-91-42; намеснікаў галоўнага рэдактара — 36-40-63; бухгалтэрыі — 36-53-22; рэкламы — 36-40-63; аддзелаў: школ, адукацыйных інавацый — 36-43-62, праблем выхавання, навукі — 36-43-71, 36-90-63; інфармацыі — 36-41-55 ВНУ і тэхнікумаў — 36-44-25; прафтэхадукацыі, пісьмаў і сацыяльных праблем — 36-44-25; культуры — 36-41-55.

Аўтары допісаў у рэдакцыю паведамляюць свае прозвішча, поўнасцю імя і імя па бацьку, пашпартныя звесткі (нумар пашпарта, дату выдачы, кім выдадзены пашпарт), асабісты нумар, хатні адрас, нясуць адказнасць за дакладнасць фактаў і іншай інфармацыі.

Пісьмы, рукапісы, фотаздымкі і малюнкі не рэцэнзуюцца і не вяртаюцца.

Аб'явы могуць друкавацца не толькі на дзяржаўнай, але і на замежных мовах.

Меркаванне аўтараў публікацый не абавязкова адлюстроўвае пункт гледжання рэдакцыі.

Адказны дзяжурны Ала ШАЎЦОВА.

Рэспубліканскае унітарнае прадпрыемства друкарня выдавецтва "Беларускі Дом друку". 220041, Мінск, праспект Ф.Скарыны, 79.
Аб'ём — два друкаваныя аркушы. Спосаб друку — афсетны. Фармат А2. Індэкс 63867.
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 Замова №2393
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Падпісана да друку 7.5.2001 г. у 18.10
Наклад 30.000 пасобнікаў.